

Brussel, 9.11.2016
COM(2016) 715 final

**MEDEDELING VAN DE COMMISSIE AAN HET EUROPEES PARLEMENT, DE
RAAD, HET EUROPEES ECONOMISCH EN SOCIAAL COMITÉ EN HET COMITÉ
VAN DE REGIO'S**

Mededeling over het EU-uitbreidingsbeleid 2016

{SWD(2016) 360 final}

{SWD(2016) 361 final}

{SWD(2016) 362 final}

{SWD(2016) 363 final}

{SWD(2016) 364 final}

{SWD(2016) 365 final}

{SWD(2016) 366 final}

I. INLEIDING

In november 2015 heeft de Europese Commissie een middellangetermijnstrategie vastgesteld voor het uitbreidingsbeleid van de EU gedurende het mandaat van de huidige Commissie. Deze strategie is door de Raad bekrachtigd in december 2015. In deze mededeling wordt de balans opgemaakt van de vooruitgang die met de uitvoering van de strategie is geboekt. Er worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan over specifieke uitbreidingslanden en bepaalde thematische vraagstukken.

De EU staat op verschillende fronten voor grote uitdagingen. Verschillende crises zouden tot destabilisatie kunnen leiden, niet alleen in Europa, maar wereldwijd. De aantrekkelijkheid van de EU voor de uitbreidingslanden is enigszins afgenomen door de economische crisis en scepsis over het Europese project.

Tegelijkertijd blijft een duidelijk vooruitzicht op EU-lidmaatschap, dat aanhoudend wordt bevestigd door alle lidstaten, een motor voor transformatie en het verankeren van stabiliteit in de landen van Zuidoost-Europa. Een geloofwaardig uitbreidingsproces, op basis van strenge en eerlijke voorwaarden, blijft daarom een onmisbaar instrument om deze landen te versterken en hen te helpen moderniseren door middel van politieke en economische hervormingen, overeenkomstig de criteria voor toetreding.

Het uitbreidingsbeleid blijft resultaten opleveren en in de meeste landen gaan de hervormingen gestaag vooruit, zij het in wisselend tempo. Gezien het complexe karakter van de hervormingen die moeten worden doorgevoerd, zal dit proces lange tijd in beslag nemen. Momenteel zijn er nog steeds structurele tekortkomingen, met name op de belangrijke terreinen rechtsstaat en economie.

Specifiek wat betreft Turkije kon dankzij de EU-Turkije-top van 29 november 2015 en de daaruit voortvloeiende Verklaring EU-Turkije van 18 maart 2016 de stroom van irreguliere migranten aanzienlijk worden ingedamd. Dit leidde ook in bredere zin tot een nieuwe dynamiek in de betrekkingen tussen de EU en Turkije. Op 15 juli werden de democratische instellingen en de samenleving in haar geheel opgeschrikt door een gewelddadige poging tot staatsgreep in Turkije, die door de EU onmiddellijk in krachtige bewoordingen werd veroordeeld.

Aanhoudende inzet voor het beginsel van "eerst de basis" is essentieel voor de uitbreidingslanden. De Commissie blijft haar inspanningen toespitsen op de rechtsstaat, met inbegrip van veiligheid, grondrechten, democratische instellingen en hervorming van het openbaar bestuur, alsmede op economische ontwikkeling en concurrentievermogen, die de basis vormen voor de lidmaatschapscriteria van Kopenhagen en Madrid. Een sterkere rol voor het maatschappelijk middenveld en belanghebbenden in het algemeen blijft cruciaal.

Tegelijkertijd moet worden erkend dat toetredingsonderhandelingen geen doel op zich zijn – en ook nooit zijn geweest. Zij maken deel uit van een breder proces van modernisering en hervormingen. De regeringen van de betrokken landen moeten de noodzakelijke hervormingen actiever omarmen en deze echt tot hun politieke agenda maken – niet omdat de EU dat vraagt, maar omdat het in het belang is van hun burgers. Of de publieke opinie toekomstige uitbreidingen ondersteunt, zal afhangen van de mate waarin kandidaat-lidstaten klaar zijn voor het lidmaatschap. De hervormingen in het kader van het toetredingsproces tot de EU leiden ook tot meer vertrouwen van de burgers in zowel de EU-lidstaten als in de kandidaat-lidstaten.

II. UITVOERING VAN DE UITBREIDINGSSTRATEGIE 2015

a) Rechtsstaat

Er zijn doorgaans inspanningen geleverd om de wettelijke kaders en infrastructuur te moderniseren en om rechters en openbaar aanklagers beter op te leiden. In juli heeft Albanië unaniem grondwetswijzigingen goedgekeurd die de basis vormen voor een grootschalige justitiële hervorming. Servië heeft uitgebreide actieplannen inzake de rechtsstaat goedgekeurd, waarin het werkprogramma voor hervormingen in het kader van de hoofdstukken 23 en 24 wordt vastgesteld.

De vooruitgang bij het opzetten van goed functionerende en onafhankelijke **justitiële stelsels** blijft echter traag, en de meeste landen blijven kampen met problemen als gevolg van gebrek aan efficiëntie, onafhankelijkheid en verantwoordingsplicht. In Turkije werd de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht ondermijnd door grootschalige veranderingen in de structuur en samenstelling van de hooggerechtshoven en aanhoudende druk op rechters en openbaar aanklagers. Na de poging tot staatsgreep van 15 juli werd een vijfde van de rechters en openbaar aanklagers ontslagen, waardoor het functioneren van de rechterlijke macht nog zwaarder onder druk kwam te staan. In de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië zijn de ernstige tekortkomingen die aan het licht kwamen tijdens het af luisterschandaal, nog steeds niet adequaat aangepakt.

De afgelopen jaren hebben alle landen hun kaders voor de aanpak van **corruptie** en **georganiseerde misdaad** versterkt. Er zijn nieuwe instellingen opgericht - zoals het corruptiebestrijdingsagentschap in Montenegro - en er zijn aanzienlijke inspanningen geleverd om specialisatie, zowel bij politie als bij justitie, te bevorderen. Desondanks vertonen verschillende landen in de regio in wisselende mate nog steeds duidelijke tekenen van gijzeling van de staat door corruptie. Bedrijven, instellingen of personen met macht maken gebruik van illegale praktijken om het beleid, de wetgeving en de economie te beïnvloeden en naar hun hand te zetten. De politieke toezegging om corruptie te bestrijden heeft in de praktijk nog onvoldoende concrete resultaten opgeleverd. De inspanningen moeten meer dan ooit worden gericht op het opbouwen van een overtuigende en degelijke staat van dienst op dit vlak, op basis van efficiënte, doeltreffende en onafhankelijke onderzoeken, vervolging en vonniswijzing in zaken op alle niveaus. Procedures rond overheidsopdrachten moeten transparanter worden. De resultaten op het gebied van de bestrijding van de georganiseerde misdaad moeten verder gaan dan individuele dossiers. De autoriteiten moeten serieus werk maken van de ontmanteling van criminele netwerken en de inbeslagname van vermogens, onder andere door gebruik te maken van ambitieuzere en krachtige instrumenten zoals verdergaande inbeslagname van vermogens en systematische uitvoering van financiële onderzoeken. Er moeten meer inspanningen worden geleverd om de wapenhandel aan te pakken. De vooruitgang wat betreft de aanpak van mensenhandel was de afgelopen jaren wisselend. Er zijn meer inspanningen nodig om de wetgeving aan te passen aan de EU-normen en te zorgen voor effectieve uitvoering van preventieve maatregelen, alsmede van bescherming van en hulp aan slachtoffers.

Terrorisme en radicalisering blijven een veiligheidsrisico voor de EU en de uitbreidingslanden. Met name Turkije is het afgelopen jaar getroffen door verschillende grootschalige dodelijke terroristische aanslagen. Vanuit de EU en de uitbreidingslanden reizen strijders naar met name Syrië en Irak om zich daar aan te sluiten bij opstandige groeperingen. Dit fenomeen, en het veiligheidsrisico dat deze personen vormen bij terugkeer, zal de komende jaren waarschijnlijk nog blijven bestaan. De uitbreidingslanden hebben hun strafrecht en wetgeving inzake terrorismebestrijding aangepast om beter toegerust te zijn om

deze problemen aan te pakken. Verschillende landen hebben ook nieuwe strategieën en actieplannen op het gebied van terrorismebestrijding vastgesteld, die zich niet langer alleen richten op repressie, maar ook op preventie en deradicalisering. Er moet echter meer worden gedaan om radicalisering in deze landen tegen te gaan, met name binnen het onderwijs en door betere controle op buitenlandse financiering achter radicale informatie. De EU stelt haar netwerk tegen radicalisering (RAN) open voor de uitbreidingslanden, zodat zij kennis kunnen nemen van goede EU-praktijken op dit vlak. De uitbreidingslanden zouden Europol moeten blijven benutten om de samenwerking bij terrorismebestrijding te vergemakkelijken.

b) Grondrechten

De grondrechten zijn grotendeels verankerd in de wetgeving van de uitbreidingslanden. In de Westelijke Balkan vertoont de praktijk nog tekortkomingen, maar de situatie is over het algemeen stabiel. In Turkije is sprake van achteruitgang op dit vlak en de uitvoering in de praktijk vertoont vaak aanzienlijke gebreken. Na de poging tot staatsgreep in juli werd de noodtoestand uitgeroepen, waarbij verstrekende maatregelen werden getroffen die de grondrechten beknotten. In de nasleep van de coup poging zou sprake zijn geweest van veel ernstige schendingen van het verbod op marteling en mishandeling en van de procedurele rechten. Turkije moet in zijn eigen belang zorgen voor een goed functionerend, onpartijdig systeem van juridische toetsing van vermeende mensenrechtenschendingen. De Commissie verheugt zich over de verbintenis hiertoe van de Turkse autoriteiten en spoort Turkije aan internationale organisaties beter in staat te stellen toezicht te houden op de hieruit voortvloeiende rechtszaken.

De vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid blijven in de meeste uitbreidingslanden een punt van zorg, zij het niet overal in dezelfde mate. Het gebrek aan vooruitgang op dit vlak, dat ook de afgelopen twee jaar al werd geconstateerd, houdt aan en is in sommige gevallen nog verergerd. De situatie met betrekking tot de vrijheid van meningsuiting is in Turkije opnieuw aanzienlijk verslechterd, met name als gevolg van de arrestatie en vervolging van journalisten op beschuldiging van terrorisme en de sluiting van een groot aantal mediakanalen. Op de Westelijke Balkan is nog steeds sprake van onrechtmatige politieke inmenging in het werk van de publieke omroep, niet-transparante financiering van media en intimidatie van journalisten. Om dit aan te pakken zal de Commissie, als vervolg op de "Speak Up!"-conferenties, een nieuw concept, "mediadagen", in de regio lanceren, waarbij het spectrum van mediagerelateerde vraagstukken breder wordt getrokken dan alleen de vrijheid van meningsuiting als zodanig, en wordt uitgebreid tot bijvoorbeeld het functioneren van de mediamarkt, verstoring van de mededinging en daarmee samenhangende kwesties als financiering en de advertentiemarkt.

Discriminatie van en vijandigheid tegen kwetsbare groepen, ook op grond van seksuele geaardheid of genderidentiteit, blijft een groot probleem. Er moet meer worden gedaan om de gelijkheid van mannen en vrouwen te waarborgen, onder andere wat betreft huiselijk en gendergerelateerd geweld, en ervoor te zorgen dat vrouwen gelijke kansen krijgen, met name op de arbeidsmarkt. De rechten van kinderen, inclusief de ontwikkeling van systemen voor kindbescherming en effectief beleid ter ondersteuning van mensen met een handicap, moeten worden versterkt. De moeilijke situatie van de Roma is nog amper verbeterd en de Roma zijn, met name op de Westelijke Balkan, nog steeds het slachtoffer van discriminatie en sociale uitsluiting. Alle uitbreidingslanden beschikken inmiddels over een beleidskader voor de integratie van de Roma, maar de regeringen moeten meer inspanningen doen om de bestaande verbintenissen uit te voeren en daarvoor de noodzakelijke middelen toe te wijzen op centraal en lokaal niveau.

In veel uitbreidingslanden zijn de systemen voor effectieve bescherming van persoonsgegevens en de waarborging van procedurele rechten nog niet voltooid.

c) Migratie

De migratiecrisis was het afgelopen jaar een van de belangrijkste politieke vraagstukken en bewijst wederom het strategische belang van het uitbreidingsbeleid in de regio. De EU heeft hierop een uitgebreide respons tentoongespreid, met inachtneming van de rechten. De effectieve afsluiting van de Westelijke-Balkanroute door de desbetreffende landen, in combinatie met de Verklaring EU-Turkije van 18 maart, hebben duidelijk resultaten ter plaatse opgeleverd: het aantal irreguliere migranten en asielzoekers dat aankomt op de Griekse eilanden, is aanzienlijk gedaald, van enkele duizenden tot minder dan honderd per dag. Ook het aantal doden op zee is sterk gedaald. Turkije heeft grote inspanningen gedaan om opvang te bieden aan meer dan 2,7 miljoen vluchtelingen uit met name Syrië en Irak, onder andere door de wetgeving inzake tijdelijke bescherming uit te breiden en vluchtelingen toegang te bieden tot de arbeidsmarkt. Ook heeft Turkije zijn grensbeheer versterkt en de patrouilles aan de land- en zee grenzen opgevoerd. De EU-faciliteit voor vluchtelingen in Turkije is snel operationeel geworden en levert concrete steun aan degenen die dat nodig hebben. Tot op heden is in het kader van de faciliteit in totaal 2,2 miljard euro toegewezen, waarvan 1,2 miljard is aanbesteed en 677 miljoen is uitgekeerd. Servië en de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië hebben een aanzienlijke bijdrage geleverd aan de beheersing van de migratiestromen. Deze twee Westelijke Balkanlanden hadden het meest te kampen met de migratiestromen. Sinds de zomer van 2015 hebben zij van de EU humanitaire hulp ontvangen, alsmede aanvullende steun in het kader van het instrument voor pretoetredingssteun om hen te helpen bij hun positieve en constructieve inspanningen om vluchtelingen en migranten op hun grondgebied te helpen.

Migranten proberen evenwel nog steeds Europa op allerlei manieren te bereiken. Sommige uitbreidingslanden moesten zowel hun wettelijke en institutionele kader als hun infrastructuur snel aanpassen om het hoofd te bieden aan de migratiecrisis. De administratieve en handhavende capaciteit, met name in crisissituaties, moet in alle landen verder worden ondersteund. Politie en justitie moeten blijven optreden tegen smokkelaars, ook door proactief samen te werken en informatie uit te wisselen met partnerlanden.

Er worden nieuwe instrumenten ingezet om de migratiedruk op de Unie en de uitbreidingslanden te verminderen. Naast de faciliteit voor vluchtelingen in Turkije dragen het *regionale EU-trustfonds voor de Syrische crisis* en de pacten met Jordanië en Libanon bij tot onderwijs en werkgelegenheid voor Syrische vluchtelingen en de verbetering van hun welzijn en toekomstmogelijkheden terwijl zij in de regio verblijven. Speciale steunmaatregelen en humanitaire hulp zijn ook ingezet voor de Westelijke Balkan.

De burgers van vijf uitbreidingslanden kunnen momenteel visumvrij naar de EU reizen. Turkije en Kosovo* hebben in 2016 aanzienlijke vooruitgang geboekt met de vereisten van hun routekaart voor visumliberalisering. Daarom kon de Commissie aan de Raad en het Europees Parlement voorstellen de visumplicht voor hen op te heffen zodra aan de resterende voorwaarden is voldaan.

d) Functioneren van de democratische instellingen en hervorming van het openbaar bestuur

Het goede functioneren van **democratische instellingen** blijft in een aantal landen een punt van zorg. De centrale rol van nationale parlementen in de democratie moet worden ingebed in de politieke cultuur. De poging tot staatsgreep die in juli in Turkije plaatsvond, was een rechtstreekse aanval op de democratisch verkozen instellingen van het land. Gezien de ernst van de bedreiging voor de democratische instellingen was snel optreden legitiem.

De omvang en het collectieve karakter van de maatregelen die sinds de poging tot staatsgreep werden getroffen, zijn evenwel reden voor grote bezorgdheid. Ook het opheffen van de onschendbaarheid van een groot aantal parlementsleden in mei is een grote bron van zorg.

Op de Westelijke Balkan wordt het functioneren van de parlementen vaak belemmerd door boycots. Sommige boycots zijn doorbroken, maar de politieke cultuur blijft verdeeld. De overeenkomst die in juli in de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië werd bereikt over de uitvoering van de Pržino-overeenkomst van het jaar ervoor, vormt de basis voor vervroegde parlementsverkiezingen in december 2016. In Kosovo ging de oppositie door met boycotten en obstructie van de parlementaire activiteit, soms met geweld. Het parlementair toezicht wordt vaak ondermijnd door onvoldoende rapportage door de regering, zwakke parlementaire commissies en buitensporig gebruik van parlementaire spoedprocedures. Verkiezingen verlopen doorgaans zonder grote problemen, maar belangrijke tekortkomingen, onder andere wat betreft het beheer van de verkiezingen en politieke inmenging in de verslaglegging in de media, hebben hun weerslag op de integriteit van het algemene verkiezingsproces en de aanloop daar naartoe. Verkiezingen worden nog steeds gezien als een kans om politieke controle te krijgen over het bestuur in het algemeen, inclusief onafhankelijke instellingen.

De vooruitgang met betrekking tot **de hervorming van het openbaar bestuur** is wisselend. In Turkije moet nog worden gezien wat de invloed zal zijn van het grote aantal recente ontslagen op de professionaliteit en efficiëntie van het openbaar bestuur. De meeste landen van de Westelijke Balkan hebben vooruitgang geboekt met de goedkeuring van hervormingsstrategieën voor het openbaar bestuur en het beheer van overheidsfinanciën, maar er moet worden gezorgd voor uitvoering en duurzaamheid op lange termijn. De politisering van het ambtenarenapparaat blijft een punt van zorg. De ambtenarenwetten zijn modern, maar er wordt regelmatig gebruik gemaakt van uitzonderingen, vooral voor de benoeming of het ontslag van seniorambtenaren. De kwaliteit van de beleidsvorming en juridische teksten is niet in overeenstemming met de aanpak van de EU-agenda voor betere regelgeving. Wetgeving, overheidsbeleid en grote investeringen worden vaak opgesteld zonder passende effectbeoordelingen en interne en openbare raadplegingen.

In veel landen blijft de structuur van de overheidsadministratie complex en is de verantwoordingsplicht onvoldoende gewaarborgd. De rechten van burgers op behoorlijk bestuur, toegang tot informatie en goed bestuursrecht moeten beter worden gewaarborgd. De invoering van e-overheidsdiensten blijft een prioriteit, aangezien deze een belangrijke rol spelen in transparantie, snelheid en consistentie van de openbare dienstverlening. Veel landen hebben vooruitgang geboekt met de goedkeuring van moderne wetten inzake algemene administratieve procedures, maar de rechtszekerheid kan pas worden gewaarborgd als

---

* Deze benaming laat de standpunten over de status van Kosovo onverlet en is in overeenstemming met Resolutie 1244 (1999) van de VN-Veiligheidsraad en het advies van het Internationaal Gerechtshof over de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo.

tegenstrijdige bijzondere administratieve procedures in sectorale wetten zijn afgeschaft. Landen moeten een passend evenwicht bewerkstelligen tussen centrale, regionale en lokale bestuursniveaus waarmee de hervormingen en de dienstverlening aan de burgers het best worden ondersteund.

e) Economie

De economische situatie is in de hele Westelijke Balkan gestaag verbeterd, met meer groei, investeringen en werkgelegenheid in de particuliere sector. Alle uitbreidingslanden worden evenwel geconfronteerd met grote structurele economische en sociale problemen, een weinig efficiënt openbaar bestuur en hoge werkloosheid. Met name de jeugdwerkloosheid blijft onrustbarend hoog. De infrastructuur en het onderwijs moeten worden verbeterd. De verslechtering van de overheidsschuldquoten in de regio is vertraagd en kon in sommige landen zelfs worden gestopt dankzij welkome begrotingsconsolidatie.

Door het gebrek aan aantrekkelijke arbeidsmogelijkheden in eigen land willen veel mensen emigreren. Door de aanzienlijke instroom van geldovermakingen vanuit het buitenland ontstaat tegelijkertijd een negatieve prikkel om werk te zoeken in eigen land.

Binnen het EU-kader ter ondersteuning van het economisch bestuur worden alle (potentiële) kandidaat-lidstaten uitgenodigd jaarlijks een economisch hervormingsprogramma in te dienen. Deze programma's bevatten de macro-economische vooruitzichten op middellange termijn, evenals de begrotingsplannen voor de komende drie jaar en een lijst van prioritaire structurele hervormingen die het concurrentievermogen en inclusieve groei moeten stimuleren. Dit proces heeft regeringen geholpen zich te concentreren op dringende structurele hervormingen en betere coördinatie. Deze hervormingsinspanningen moeten echter nog hun vruchten afwerpen in de vorm van concrete resultaten voor de burger. Regeringen moeten meer rekening houden met de beleidsadviezen van belanghebbenden en ervoor zorgen dat deze worden uitgevoerd.

De EU en Turkije hebben vooruitgang geboekt bij de voorbereidingen voor de onderhandelingen over de modernisering en uitbreiding van hun onderlinge douane-unie, waarvan het aanzienlijke potentieel nog niet volledig wordt benut. De Commissie werkt aan ontwerp-onderhandelingsrichtsnoeren die voor eind 2016 zouden moeten worden gepresenteerd.

In veel landen wordt het investeringsklimaat negatief beïnvloed door de aanhoudende tekortkomingen op het vlak van de rechtsstaat en tekenen van gijzeling van de staat, met name wat betreft een onafhankelijke, efficiënte rechterlijke macht, ongelijke handhaving van mededingingsregels, zwak beheer van de overheidsfinanciën en veelvuldige veranderingen in vergunningen en belastingen, waardoor het risico op corruptie toeneemt. Dit is met name een probleem op de Westelijke Balkan, waar de kaders voor ondernemingsbestuur gebreken vertonen, de binnenlandse markten klein en versnipperd zijn, de privatisering niet is voltooid en de regionale handelsintegratie beperkt is. In Turkije is de economische groei gestegen, maar het ondernemingsklimaat is verder verslechterd en de economie blijft kwetsbaar voor financiële onzekerheid, schommelingen in het vertrouwen van mondiale investeerders en aanhoudende politieke risico's. De verslechterde veiligheidssituatie heeft ook geleid tot een duidelijke krimp van de toeristische sector.

Gezien de invloed van de rechtsstaat op het economisch bestuur zal de Commissie bijzondere aandacht besteden aan de verbanden tussen deze twee pijlers van het toetredingsproces.

f) Regionale samenwerking

De impuls van het "proces van Berlijn" en het initiatief "de Zes van de Westelijke Balkan", met name wat betreft de connectiviteitsagenda van de EU, hebben sterkere regionale samenwerking, en daarmee politieke stabilisatie en economische kansen bevorderd. Tijdens de top die in juli 2016 in Parijs plaatsvond, werd voortgebouwd op de resultaten van eerdere topontmoetingen en werd vooruitgang geboekt met de connectiviteitsagenda. Zo werd afgesproken een regionale elektriciteitsmarkt tot stand te brengen en meer aandacht te besteden aan verbetering van de energie-efficiëntie en meer gebruik van hernieuwbare energie. Dankzij regionale initiatieven, zoals het samenwerkingsproces voor Zuidoost-Europa, zijn de stabilisatie en samenwerking verder bevorderd. De landen zijn ook op nieuwe terreinen gaan samenwerken, met name door de oprichting van het regionale bureau voor jongerensamenwerking (RYCO) en afspraken over een nieuw proefproject voor de uitwisseling van jonge ambtenaren. De landen van de Westelijke Balkan bereikten ook overeenstemming over handelsfaciliteringsmaatregelen en hebben een begin gemaakt met verdere liberalisering van de regionale handel. Het succes van de samenwerking zal uiteindelijk worden afgemeten aan de uitvoering van connectiviteitsprojecten in de praktijk. Er moeten nu dringend fysieke projecten worden gestart om tastbaar bewijs te leveren van de voordelen voor burgers. De maatregelen voor hervorming van de connectiviteit voor vervoers- en energieprojecten, zoals in 2015 overeengekomen tijdens de WB6-top in Wenen, moeten sneller worden uitgevoerd.

Goede nabuurschapsbetrekkingen en regionale samenwerking zijn essentiële elementen van het stabilisatie- en associatieproces en van het uitbreidingsproces. Er zijn contacten en samenwerking op bilateraal niveau, ook inzake gevoelige kwesties als oorlogsmisdrijven, vermiste personen, de terugkeer van vluchtelingen, georganiseerde misdaad en politieke samenwerking. Goede nabuurschapsbetrekkingen worden nog steeds versterkt via verschillende initiatieven voor regionale samenwerking. Tegelijkertijd moeten politieke leiders hun verantwoordelijkheid nemen en inspanningen leveren voor verzoening, wat essentieel is om de stabiliteit te bevorderen en een klimaat tot stand te brengen waarin de problemen van het verleden kunnen worden overwonnen. Verklaringen die de betrekkingen van goed nabuurschap kunnen schaden, moeten worden vermeden.

Er moeten verdere inspanningen worden geleverd om een oplossing te vinden voor bilaterale geschillen tussen de uitbreidingslanden en met de huidige lidstaten. Bilaterale problemen moeten door de betrokken partijen zo spoedig mogelijk worden aangepakt en mogen niet tot vertraging van het toetredingsproces leiden, dat gebaseerd moet zijn op vastgelegde voorwaarden. De resultaten op dit vlak zijn beperkt. De betrekkingen tussen Servië en Kosovo moeten sneller worden genormaliseerd. Wat de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië betreft, blijven goede nabuurschapsbetrekkingen van wezenlijk belang, wat mede inhoudt dat onder auspiciën van de VN via onderhandelingen een wederzijds aanvaardbare oplossing van de naamkwestie tot stand moet komen. Vooruitgang in de onderhandelingen op Cyprus onder leiding van de Verenigde Naties is zeer wenselijk. Om vooruitgang te bewerkstelligen, dient Turkije te voldoen aan zijn verplichting om het aanvullend protocol volledig uit te voeren en te werken aan de normalisering van de betrekkingen met de Republiek Cyprus. Dit kan een nieuwe impuls aan het toetredingsproces geven. De Commissie dringt er tevens op aan elke soort bedreiging, bron van wrijving of maatregel die afbreuk doet aan de betrekkingen van goed nabuurschap of de vreedzame regeling van geschillen kan bemoeilijken, te vermijden. De Commissie wijst nadrukkelijk op alle soevereine rechten van de EU-lidstaten, waaronder het recht op het sluiten van bilaterale overeenkomsten en het zoeken naar en exploiteren van hun natuurlijke hulpbronnen,

overeenkomstig het EU-acquis en het internationaal recht, met inbegrip van het VN-verdrag inzake het recht van de zee.

III. HERIJKING VAN HET UITBREIDINGSPAKKET

a) Invoering van nieuwe verslagleggingsmethode op nieuwe terreinen

In 2015 heeft de Commissie een aantal wijzigingen in de verslagleggingsmethodologie aangebracht om de beoordelingen aan te scherpen, de bruikbaarheid van het pakket als bron van informatie en richtsnoeren voor alle belanghebbenden te vergroten en het uitbreidingsproces transparanter te maken door duidelijker te maken hoe ver landen over de hele linie zijn gevorderd. In de verslagen wordt sterker de nadruk gelegd op de stand van zaken om duidelijker te laten zien in welke mate landen voldoen aan de criteria voor lidmaatschap en er wordt duidelijk beschreven op welke punten de landen zich het komende jaar moeten concentreren. De schalen voor verslaglegging en beoordeling zijn geharmoniseerd, waardoor landen rechtstreeks kunnen worden vergeleken. Hiermee wordt duidelijker dat de Europese integratie van de uitbreidingslanden gestage en diepgaande politieke en economische hervormingen vergt, en niet moet worden opgevat als een beperkt pakket technische onderhandelingen.

De nieuwe aanpak op de proefterreinen van 2015¹ is in 2016 verder uitgebreid tot andere terreinen en wordt nu ook toegepast op hoofdstukken die verband houden met economische ontwikkeling (vrij verkeer van goederen, mededinging, vervoer, energie), alsmede bepaalde onderdelen van hoofdstuk 24 (migratie, grenscontrole, asiel en terrorismebestrijding) en milieu en klimaatverandering. De methodologie wordt geleidelijk uitgebreid om rekening te houden met de noodzaak om hervormingen in de juiste volgorde door te voeren en om permanent de fundamentele kwesties voorop te stellen. In 2018 zal de methode opnieuw worden uitgebreid.

Door de harmonisering van de beoordelingsschalen zijn de verslagen transparanter en beter vergelijkbaar geworden. Om de resultaten nog nauwkeuriger te kunnen beoordelen, worden nu ook tussenliggende stappen gebruikt tussen twee bestaande niveaus, zodat de beoordeling van de stand van zaken nog beter kan worden verfijnd.

b) Nieuwe verslaglegging over de economische criteria

Voortbouwend op de veranderingen die vorig jaar waren doorgevoerd in de verslaglegging over de economische criteria, heeft de Commissie haar methode verder verfijnd door de sub-criteria voor de twee economische toetredingscriteria aan te passen, zodat kan worden gewaarborgd dat uitbreidingslanden in economisch opzicht gezond zijn en na toetreding kunnen bijdragen tot het concurrentievermogen en de stabiliteit van de EU.

De herziene sub-criteria maken duidelijk wat de belangrijkste economische tekortkomingen van de uitbreidingslanden zijn, zoals het zwakke ondernemingsklimaat met beperkte toegang tot financiering, de hoge werkloosheid, slechte onderwijsprestaties en lage niveaus van

---

¹ Rechtsstaat en grondrechten (rechterlijke macht, corruptie, georganiseerde misdaad, vrijheid van meningsuiting), de economische criteria, hervorming van het openbaar bestuur en drie hoofdstukken die nauw samenhangen met deze fundamentele terreinen (overheidsopdrachten, statistieken, financiële controle).

innovatie en regionale connectiviteit. Hiermee kan een betere analyse worden gemaakt van de gebreken in het functioneren van de markt en van de zwakke punten in het concurrentievermogen. De nieuwe analyse is ook beter afgestemd op de economische hervormingsprogramma's en helpt de uitbreidingslanden al voor toetreding te profiteren van nauwere integratie met de EU en uiteindelijk de economische criteria te vervullen.

c) Herfstpakket wordt lentepakket - een nieuw tijdschema voor het uitbreidingspakket

De Commissie is van plan het jaarlijkse uitbreidingspakket niet langer in het najaar goed te keuren, zoals tot nu toe gebruikelijk was, maar dit te verschuiven naar het voorjaar. Dit betekent dat het volgende pakket niet in oktober/november 2017, maar in het voorjaar van 2018 zal worden vastgesteld. De conclusies van de Raad kunnen dan worden goedgekeurd tijdens de Raad Algemene Zaken in juni. Met dit nieuwe tijdschema kan de Commissie de verslagleggingsperiode harmoniseren met het kalenderjaar, wat het gebruikelijke uitgangspunt is voor de verzameling van statistische gegevens. De uitbreidingslanden hebben dit al verschillende malen voorgesteld.

Op deze manier kan het uitbreidingspakket ook beter worden afgestemd op de cyclus van de economische hervormingsprogramma's. Hiermee krijgen de economische fundamenteën van het uitbreidingsbeleid meer gewicht, wordt de samenhang vergroot tussen het pakket en het proces van de economische hervormingsprogramma's, en wordt dit laatste zichtbaarder.

IV. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Op basis van de bovenstaande analyse en de beoordelingen in de als bijlage opgenomen samenvattingen over de afzonderlijke landen komt de Commissie tot de volgende **conclusies** en **aanbevelingen**:

I

1. Het uitbreidingsbeleid van de EU blijft een strategische investering in **vrede, veiligheid en welvaart** in Europa. Het is gebaseerd op strikte maar billijke voorwaarden en het beginsel van de eigen verdiensten en blijft een motor voor transformatie en modernisering in de partnerlanden in een veelal moeilijk klimaat. Stabilisering door dergelijke transformaties is in het eigen belang van de EU.
2. De nadruk die de Commissie legt op "**eerst de basis**", heeft concrete resultaten opgeleverd en de hervormingsprocessen gaan over het algemeen goed vooruit, zij het niet overall even snel. Gezien het complexe karakter van de hervormingen die moeten worden doorgevoerd, zal dit proces lange tijd in beslag nemen. Momenteel zijn er nog steeds tekortkomingen op een aantal belangrijke terreinen. Er zijn hervormingen nodig op het gebied van de rechtsstaat, grondrechten, democratische instellingen en hervorming van het openbaar bestuur, alsmede de economie, en de verkozen instellingen moeten hier werk van maken ten voordele van de eigen burgers. Economische hervormingen en versterking van de rechtsstaat leveren elkaar versterkende voordelen op.
3. De samenwerking met Turkije en de Westelijke Balkan was een belangrijk onderdeel van de aanpak van de **migratiecrisis**, waarbij verschillende landen een constructieve rol speelden. De EU ondersteunt de landen die het meest te maken hebben met de migratiecrisis, in de eerste plaats Turkije, in hun inspanningen om vluchtelingen en migranten te helpen en te beschermen.

4. **Goede nabuurschapsbetrekkingen en regionale samenwerking** zijn essentiële elementen van het uitbreidings- en het stabilisatie- en associatieproces. Er moeten verdere inspanningen worden geleverd om een oplossing te vinden voor bilaterale geschillen, die het toetredingsproces niet mogen vertragen. De WB-6-samenwerking tussen de landen van de Westelijke Balkan speelt in dit verband een belangrijke rol, ook via het proces van Berlijn.

II

5. **Turkije:** Turkije is een belangrijke partner voor de Europese Unie. De EU heeft de mislukte poging tot staatsgreep van 15 juli krachtig veroordeeld en beschouwt deze als een rechtstreekse aanval op de democratische beginselen. Zij heeft haar volledige steun en solidariteit met het Turkse volk en de democratische instellingen van het land uitgesproken. Na de mislukte poging tot staatsgreep werd op 20 juli in heel Turkije de noodtoestand uitgeroepen voor een periode van drie maanden, die daarna met nog eens drie maanden is verlengd.

De kansen en moeilijkheden in de betrekkingen tussen de EU en Turkije op lange termijn zijn sinds 15 juli niet veranderd, maar de verstrekkende maatregelen die sinds de poging tot staatsgreep zijn genomen, hebben de kloof op een aantal cruciale punten vergroot, bijvoorbeeld wat betreft de eerbiediging van de grondrechten, met name de vrijheid van meningsuiting, het recht op een eerlijk proces en een behoorlijke rechtsgang. Er werd verdere achteruitgang geconstateerd wat betreft de vrijheid van meningsuiting en het functioneren van de rechterlijke macht. De situatie in Zuidoost-Turkije blijft een van de meest kritieke problemen. De veiligheidssituatie is zeer ernstig verslechterd na het afbreken van de Koerdische vredesbesprekingen in juli 2015 en het land werd getroffen door verschillende grote dodelijke terroristische aanslagen die worden toegeschreven aan de PKK en Da'esh. De EU benadrukt dat bij de bestrijding van terreur evenredige maatregelen moeten worden getroffen en dat de mensenrechten daarbij moeten worden geëerbiedigd. Voor het Koerdische vraagstuk moet onverwijld een politieke oplossing worden gezocht. De EU is zeer bezorgd over de arrestatie van verschillende parlementsleden van de HDP op verdenking van steun aan terroristische activiteiten.

Gezien de omvang en het collectieve karakter van de maatregelen die sinds juli werden getroffen, roept de EU Turkije op om als kandidaat-lidstaat de strengste normen in acht te nemen inzake de rechtsstaat en de grondrechten. De Turkse autoriteiten hebben zich daartoe duidelijk verbonden. De Commissie spoort Turkije aan deze verbintenissen ten volle uit te voeren, onder ander door internationaal toezicht op de detentie, rechtszaken en procedures in de nasleep van de poging tot staatsgreep. De EU wil samen met een democratisch, inclusief en stabiel Turkije samenwerken aan onze gemeenschappelijke uitdagingen. De rechtsstaat, de mensenrechten en de grondrechten moeten evenwel te allen tijde worden geëerbiedigd, en het parlement en alle krachten die zijn vertegenwoordigd in de democratische instellingen van het land, moeten hun constitutionele rol ten volle kunnen vervullen. Wat betreft het voornemen om een wet aan het parlement voor te leggen om de doodstraf opnieuw in te voeren, herinnert de EU eraan dat ondubbelzinnige verwerping van de doodstraf een essentieel element van het EU-recht is, en een internationale kernverplichting waaraan Turkije zich heeft gecommitteerd.

De EU en Turkije hebben hun betrekkingen verdiept op belangrijke terreinen van wederzijds belang, zoals overeengekomen tijdens hun topontmoeting van 29 november 2015. Er vond een politieke dialoog op hoog niveau plaats, evenals dialogen

op hoog niveau over energie en de economie. Turkije heeft voortreffelijke inspanningen geleverd om opvang te bieden aan meer dan 2,7 miljoen vluchtelingen uit Syrië en Irak. De samenwerking met de EU op het gebied van migratie werd geïntensiveerd na de Verklaring EU-Turkije van 18 maart 2016. In combinatie met andere maatregelen leidde dit tot een drastische daling van het aantal doden op zee en een aanzienlijke daling van het aantal vluchtelingen en irreguliere migranten dat vanuit Turkije naar Griekenland vertrekt. Turkije heeft het afgelopen jaar aanzienlijke vooruitgang geboekt met het vervullen van de criteria van de routekaart voor visumliberalisering. De Commissie heeft een voorstel ingediend om de visumplicht af te schaffen mits Turkije voldoet aan de resterende vereisten. In het kader van het toetredingsproces zijn twee nieuwe hoofdstukken geopend in respectievelijk november 2015 en juni 2016. Dit omvat ook voorbereidende werkzaamheden voor nog eens drie hoofdstukken en permanente actualisering van de toetsingsrapporten over de belangrijke hoofdstukken 23 en 24. Beide partijen hebben verder verkend op welke wijze de douane-unie eventueel kan worden uitgebreid. Turkije is lid van de NAVO, de G20, de OVSE en de Raad van Europa en daarmee een actieve internationale actor. Turkije is actief in de internationale coalitie die Da'esh bestrijdt en is een belangrijke partner in de regio.

Turkije moet ook de macro-economische onevenwichtigheden aanpakken, verdere structurele hervormingen doorvoeren en het ondernemingsklimaat verbeteren, vooral in de gevoelige fase na de mislukte poging tot staatsgreep.

Ten slotte dient Turkije, zoals de afgelopen jaren herhaaldelijk is geuit in de standpunten van de Raad en de Commissie, dringend te voldoen aan zijn verplichting om het aanvullend protocol volledig uit te voeren en dient het land met spoed te werken aan de normalisering van de betrekkingen met de Republiek Cyprus. De Commissie verheugt zich erover dat de partijen hebben toegezegd te zullen deelnemen aan onderhandelingen onder auspiciën van de VN. Het is van belang dat deze besprekingen nu verder vooruitgaan. Daartoe is het cruciaal dat Turkije zich inzet voor en concreet bijdraagt aan een omvattende regeling. De EU is bereid een regeling te aanvaarden die in overeenstemming is met de beginselen waarop de Unie is gegrondvest.

6. **Montenegro:** Er is verdere vooruitgang geboekt bij de onderhandelingen over toetreding tot de EU. De parlementsverkiezingen van oktober 2016 vonden plaats binnen een grondig herzien wettelijk kader en werden over het algemeen gekenmerkt door meer participatie, transparantie en concurrentie tussen de partijen en de fundamentele vrijheden werden algemeen geëerbiedigd. De bevoegde autoriteiten zullen naar verwachting snel en transparant onderzoek doen naar de vermeende onregelmatigheden, de arrestaties en de tijdelijke sluiting van twee mobiele communicatieplatforms. Het wettelijke kader met betrekking tot de rechtsstaat is grotendeels voltooid en de institutionele structuur is aanwezig. Het rechtsstatelijke systeem als geheel moet nu meer resultaten opleveren, met name wat betreft de bestrijding van corruptie en de georganiseerde misdaad. Het tempo van de toetredingsonderhandelingen als geheel zal blijven worden bepaald door de voortgang met betrekking tot de hoofdstukken over de rechtsstaat, met name concrete resultaten in de strijd tegen corruptie en de georganiseerde misdaad. De begrotingspositie van Montenegro is verslechterd en de toenemende staatsschuld brengt de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in het gedrang. Montenegro moet prioritair maatregelen nemen om de huidige uitgaven te beperken en de belastinginning te verbeteren. Ook moet het land negatieve arbeidsprikkel wegwerken en het menselijk kapitaal en een concurrerende, op de export gerichte industrie ontwikkelen. In december 2015 werd Montenegro uitgenodigd om lid te worden van de NAVO, wat een belangrijke mijlpaal is.

7. **Servië:** Na de vroegtijdige parlementsverkiezingen in april heeft de nieuwe Servische regering de toetreding van Servië tot de EU als prioritaire doelstelling in haar regeringsprogramma opgenomen. Servië heeft belangrijke stappen gezet, waardoor de eerste vier hoofdstukken van de toetredingsonderhandelingen zijn geopend, waaronder de hoofdstukken over de rechtsstaat en over de normalisering van de betrekkingen met Kosovo. Het onderhandelingstempo zal met name afhangen van aanzienlijke vooruitgang op deze twee terreinen. Servië moet zich steviger inzetten voor de dialoog met Kosovo en alle afspraken uitvoeren. De Commissie hoopt dat de komende tijd nieuwe hoofdstukken kunnen worden geopend.

De economische hervormingen werpen vruchten af en moeten worden voortgezet, met bijzondere aandacht voor de herstructurering van overheidsbedrijven en nutsbedrijven. De leidende rol die Servië in de regio speelt, is cruciaal voor betere regionale banden en het behoud van de stabiliteit. Servië werd getroffen door de migratiecrisis en speelde een actieve en constructieve rol door samen te werken met buurlanden en lidstaten bij het beheren van gemengde migratiestromen.

8. **Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië:** Het afgelopen jaar werd gekenmerkt door aanhoudende politieke crisis. Er is bezorgdheid over de gijzeling van de staat, die het functioneren van de democratische instellingen en belangrijke delen van de samenleving aantast. Het land moet de Pržino-overeenkomst volledig uitvoeren, met name door te zorgen voor een geloofwaardig verkiezingsproces voor de vervroegde parlementsverkiezingen in december. De inspanningen van de bijzonder openbaar aanklager om wettelijke verantwoordelijkheid vast te stellen, moeten worden ondersteund en het parlement moet de politieke verantwoordelijkheid vaststellen voor de afgeluisterde gesprekken en de inhoud ervan. Er moet nog aanzienlijke vooruitgang worden geboekt met de concrete uitvoering van de "dringende prioriteiten voor hervorming". De macro-economische stabiliteit moet verder worden behouden en met name de staatsschuld moet rigoreuzer onder controle worden gebracht. De transparantie en uitvoering van de overheidsuitgaven moeten worden verbeterd. In vervolg op de recente vooruitgang met de vertrouwenwekkende maatregelen met Griekenland moeten beslissende stappen worden gezet om de naamkwestie op te lossen. Het land werd getroffen door de migratiecrisis en werkte samen met buurlanden en lidstaten bij het beheren van gemengde migratiestromen.

Recente positieve ontwikkelingen in verband met de Pržino-overeenkomst bieden de politieke leiders een reële kans om de aanslepende crisis nu eindelijk op te lossen en fundamentele vraagstukken aan te pakken. In het licht van het bovenstaande herhaalt de Commissie haar aanbeveling om toetredingsonderhandelingen te openen met de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië, op voorwaarde dat de uitvoering van de Pržino-overeenkomst vooruitgaat, met name het houden van geloofwaardige parlementsverkiezingen en aanzienlijke vooruitgang met de uitvoering van de "dringende prioriteiten voor hervorming".

9. **Albanië:** Albanië is gestage vooruitgang blijven boeken met alle vijf de kernprioriteiten voor het openen van toetredingsonderhandelingen. In juli 2016 zijn cruciale grondwetswijzigingen unaniem goedgekeurd, waarmee een uitgebreide en grondige hervorming van justitie in gang is gezet. Dit proces zal onder meer een grondige herbeoordeling van rechters en openbaar aanklagers omvatten. Er is consistent verder gewerkt aan de hervorming van het openbaar bestuur, evenals aan de opbouw van een solide staat van dienst met betrekking tot proactieve onderzoeken, vervolgingen en veroordelingen bij de bestrijding van corruptie en de georganiseerde misdaad. De grondrechten worden over het algemeen gerespecteerd.

Gezien de vooruitgang met de kernprioriteiten en op voorwaarde dat geloofwaardige en concrete vooruitgang wordt geboekt met de justitiële hervorming, met name de herbeoordeling (doorlichting) van rechters en openbaar aanklagers, beveelt de Commissie aan om toetredingsonderhandelingen te openen met Albanië.

10. **Bosnië en Herzegovina:** Bosnië en Herzegovina heeft vooruitgang geboekt met de prioriteiten voor het hervormingsproces, met name die van de hervormingsagenda. Daarom heeft de Raad de Commissie gevraagd een advies uit te brengen over de lidmaatschapsaanvraag. De aanzienlijke op de EU gerichte hervormingsinspanningen moeten worden volgehouden om de diepgewortelde structurele problemen aan te pakken die de ontwikkeling van het land tegenhouden, ook in sociaal-economisch opzicht. De versterking naar Europese normen van de rechtsstaat en het openbaar bestuur op alle bestuursniveaus en verdere verbetering van de samenwerking tussen deze niveaus blijven prioritair. Het ingestelde coördinatiemechanisme voor EU-aangelegenheden moet worden uitgevoerd, zodat het land de taken in verband met het EU-integratieproces het hoofd kan bieden, waaronder de goedkeuring van de noodzakelijke nationale strategieën. Het protocol tot aanpassing van de stabilisatie- en associatieovereenkomst, dat in juli 2016 werd geparafeerd, moet worden ondertekend.
11. **Kosovo:** De Commissie verheugt zich over de inwerkingtreding van de stabilisatie- en associatieovereenkomst (SAO) op 1 april 2016, die een breed kader biedt voor nauwere politieke en economische betrekkingen tussen de EU en Kosovo. Kosovo heeft grote vooruitgang geboekt met de vereisten van het stappenplan voor visumliberalisering, waardoor de Commissie in mei 2016 een formeel voorstel kon indienen voor de afschaffing van de visumplicht, mits wordt voldaan aan de twee resterende vereisten: ratificering van de grensovereenkomst met Montenegro en verdere opbouw van de staat van dienst op het gebied van de bestrijding van corruptie en de georganiseerde misdaad. Het werk van het parlement werd belemmerd door de fundamentele obstructie door verschillende politieke partijen.

De politieke actoren moeten een oplossing vinden voor de langdurige politieke patstelling en de weg vrijmaken voor de vele hervormingen die moeten worden doorgevoerd, met name wat betreft de rechtsstaat en structurele economische hervormingen om de hoge werkloosheid aan te pakken. Er is een Europese hervormingsagenda ontwikkeld om de uitvoering van de SAO te begeleiden. Kosovo heeft voldaan aan de resterende internationale verplichtingen inzake de instelling van bijzondere kamers en een bijzonder openbaar ministerie om onderzoek te doen naar de vermeende internationale misdaden die zijn begaan in het conflict over Kosovo. Het mandaat van EULEX is verlengd tot juni 2018. Kosovo moet zich steviger inzetten voor de dialoog met Servië en alle afspraken uitvoeren.

V. BIJLAGEN

1. Samenvattingen van de bevindingen van de verslagen
2. Belangrijkste cijfers

BIJLAGE 1 - Samenvattingen van de bevindingen van de verslagen

Turkije

Bij een militaire coupoging in de nacht van 15 juli waren 241 doden en 2.196 gewonden te betreuren. De Turkse regering heeft met de steun van het hele Turkse politieke en maatschappelijke spectrum de poging tot staatsgreep kunnen vrijdelen. De Turkse grote nationale vergadering hield reeds op 16 juli een buitengewone zitting en nam er een verklaring aan die door alle partijen in het parlement werd goedgekeurd. De regering betichtte de Gülen-beweging ervan de poging tot staatsgreep te hebben opgezet.

De EU heeft de coupoging onmiddellijk in sterke bewoordingen veroordeeld als een directe aanval op de democratie in Turkije als zodanig, en zij heeft haar volledige steun aan de democratische instellingen van het land bevestigd.

Op 20 juli werd in Turkije de noodtoestand afgekondigd voor een periode van drie maanden die op 3 oktober voor nog eens drie maanden werd verlengd. Belangrijke wetwijzigingen werden bij decreet ingevoerd. Turkije stelde de Raad van Europa ervan in kennis dat het zou afwijken van zijn verplichting om een aantal grondrechten die door het Europees Verdrag voor de rechten van de mens worden beschermd, te garanderen. Na de poging tot staatsgreep vonden veel schorsingen, ontslagen, arrestaties en inhechtenisnemingen plaats op grond van vermoede banden met de Gülen-beweging en betrokkenheid bij de coupoging. De maatregelen hadden gevolgen voor de hele maatschappij, en in het bijzonder voor het gerecht, de politie, de gendarmerie, het leger, de overheidsdiensten, de lokale autoriteiten, de universiteiten, het lerarencorps, de advocatuur, de media en de bedrijven. Talrijke instellingen en particuliere bedrijven werden gesloten, hun tegoeden in beslag genomen of overgedragen aan openbare instellingen.

Ingevolge deze maatregelen in de nasleep van de coup riep de EU de autoriteiten op de hoogste normen te handhaven inzake de rechtsstaat en de grondrechten. Hoewel tussen de ambtenarij en de staat een band van vertrouwen en loyaliteit moet heersen en er maatregelen kunnen worden getroffen om dat te verzekeren, moet een beschuldiging van een misdrijf in alle individuele gevallen worden vastgesteld via transparante procedures. Individuele strafrechtelijke aansprakelijkheid kan alleen worden vastgesteld met volledige eerbiediging van de scheiding der machten, de volledige onafhankelijkheid van het gerecht en het recht van elke individu op een eerlijk proces, met inbegrip van daadwerkelijke toegang tot een advocaat. Turkije moet garanderen dat elke getroffen maatregel niet verder gaat dan wat de situatie strikt vereist en dat in alle gevallen is voldaan aan het criterium van de noodzakelijkheid en de evenredigheid. De maatregelen die tijdens de noodtoestand werden getroffen, worden door de Raad van Europa aan een onderzoek onderworpen. Turkije moet dringend werk maken van de aanbevelingen van de Commissaris voor de Mensenrechten van de Raad van Europa van oktober 2016.

Wat betreft de **politieke criteria**, had het parlement vóór de coupoging een zware wetgevende agenda aangevat om het ambitieuze hervormingsactieplan van de regering voor 2016 en de wetgevende vereisten voor de routekaart voor visumversoepeling ten uitvoer te leggen. Toch waren een aantal van deze goedgekeurde wetsteksten in verband met de rechtsstaat en de grondrechten niet op één lijn met de Europese normen, bijvoorbeeld de wet op de gegevensbescherming. De werkzaamheden van de wetgevende vergadering werden verder gehinderd door politieke confrontaties. De goedkeuring in mei van een wet tot opheffing van de onschendbaarheid van een groot aantal volksvertegenwoordigers en de daarop volgende aanhouding en inhechtenisneming van diverse parlementsleden van de HDP, waaronder beide vicevoorzitters, in november, is een groot punt van zorg.

De situatie in Zuidoost-Turkije blijft een van de meest kritieke problemen vormen voor het land. De veiligheidssituatie in Turkije is verder zeer ernstig verslechterd en na het afbreken van de Koerdische vredesbesprekingen in juli 2015 werd het land getroffen door verschillende grote dodelijke terroristische aanslagen door de PKK en Da'esh. De autoriteiten hebben hun uitgebreide militaire en veiligheidscampagne ter bestrijding van terreur tegen de Koerdische Arbeiderspartij (PKK) voortgezet, die op de EU-lijst van terroristische organisaties blijft staan. Er werd in stijgende mate melding gemaakt van ernstige gevallen van mensenrechtenschendingen en onevenredig gebruik van geweld door de veiligheidstroepen in het Zuid-Oosten. Talrijke verkozen vertegenwoordigers en gemeentelijke autoriteiten in het Zuid-Oosten werden geschorst, uit hun ambt verwijderd, of gearresteerd op beschuldiging van terrorisme, in een aantal gevallen op grond van decreten die na de coupoging tijdens de noodtoestand werden afgekondigd. Antiterreurmaatregelen moeten echter evenredig zijn en de mensenrechten eerbiedigen. De regeling van de Koerdische kwestie via een politiek proces is de enige gangbare oplossing. Verzoening en wederopbouw zijn ook belangrijke kwesties die de autoriteiten moeten aanpakken.

De maatschappelijke organisaties hebben gedaan wat zij konden om actief en betrokken bij het openbare leven te blijven. Onafhankelijke maatschappelijke organisaties zijn zelden betrokken bij het wetgevings- en beleidsvormingsproces. Een aantal van hun vertegenwoordigers, onder meer verdedigers van de mensenrechten, werden aangehouden en er zijn ongehoorde berichten over intimidatie. Een groot aantal organisaties werd opgedoekt als onderdeel van de maatregelen van de regering in de nasleep van de staatsgreep vanwege vermoede banden met de Gülen-beweging.

Turkije is matig voorbereid op het gebied van de hervorming van het openbare bestuur met een sterke verbintenis tot een open en flexibel bestuur. Meer bepaald na de coupoging is er echter een achteruitgang geweest op het gebied van het beheer van het openbare bestuur en personeel. De structurele gevolgen op het functioneren van de openbare dienst na de maatregelen in de nasleep van de coupoging moeten nog blijken.

Wat het gerechtelijke systeem betreft, bevindt Turkije zich in een beginstadium/is Turkije enigszins voorbereid. Het voorbije jaar is enige achteruitgang vastgesteld, meer specifiek in verband met de onafhankelijkheid van het gerecht. De aanzienlijke wijzigingen aan de structuur en de samenstelling van de opperste gerechtshoven zijn een ernstig punt van zorg en niet overeenkomstig Europese normen. Rechters en aanklagers werden verder uit hun ambten gezet en in sommige gevallen aangehouden, op verdenking van samenzwering met de Gülen-beweging. Na de coupoging in juli werd de situatie nog erger. Een op vijf rechters en aanklagers zijn nu uit hun ambt gezet en hun tegoeden werden bevroren. Het gerecht moet in staat worden gesteld om te functioneren op een onafhankelijke en onpartijdige wijze, waarbij de uitvoerende en de wetgevende macht de scheiding der machten volledig respecteren. Onder de noodtoestand werd in Turkije voor bepaalde misdrijven de voorhechtenis uitgebreid tot dertig dagen zonder toegang tot een rechter. Dat is in strijd met de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Een belangrijk deel van het gerecht valt onder deze maatregelen.

Het land heeft enige mate van voorbereiding op het vlak van de strijd tegen corruptie. Corruptie komt nog steeds op vele gebieden voor en blijft een groot probleem. De goedkeuring van een nieuwe strategie en een actieplan tegen corruptie is een stap in de goede richting maar sorteert eerder beperkt effect. Er zijn nog steeds belangrijke leemten in het wettelijke kader en de invloedname van de uitvoerende macht op het onderzoek en de vervolging van ophefmakende corruptiezaken blijft een groot punt van zorg. De perceptie van corruptie blijft hoog.

Turkije heeft enige mate van voorbereiding bereikt op het vlak van de strijd tegen de georganiseerde misdaad. De institutionele capaciteit werd vergroot en er werden nieuwe strategieën en actieplannen goedgekeurd. Er zijn echter geen statistieken beschikbaar over het aantal definitieve veroordelingen en andere belangrijke indicatoren. Financiële onderzoeken blijven onderbenut. De bevrozing van tegoeden als voorzorgsmaatregel wordt zelden toegepast en de waarde van de in beslag genomen tegoeden is laag. Voor de strijd tegen terrorisme bestaat een omvattend wettelijk kader in verband met de financiering van terrorisme. De antiterreurwetgeving is in strijd met de Europese wetgeving wat de reikwijdte en definities betreft, en de toepassing ervan roept vele ernstige vragen in verband met de mensenrechten op. Zowel de strafwetgeving als de antiterreurwetgeving moet in overeenstemming worden gebracht met de jurisprudentie van het Europees Hof voor de rechten van de mens zonder afbreuk te doen aan de capaciteit van Turkije om het terrorisme te bestrijden. Het evenredigheidsbeginsel moet in de praktijk worden toegepast.

Het Turkse wettelijke kader omvat algemene garanties van het respect voor de mensenrechten en de grondrechten die nog verder moeten worden verbeterd. De handhaving van de rechten van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en van de jurisprudentie van het Europees Hof voor de rechten van de mens is nog niet verzekerd. In de onmiddellijke nasleep van de coup poging zou sprake zijn geweest van veel ernstige schendingen van het verbod op marteling en mishandeling en van de procedurele rechten. Toch moeten alle maatregelen overeenstemmen met de beginselen van de evenredigheid en het respect voor de mensenrechten. De nieuwe wet op de instantie voor de mensenrechten en gelijke behandeling van Turkije is een stap in de goede richting. De wet bevat bepalingen over een verbod op discriminatie op diverse gronden, maar bestrijkt niet expliciet seksuele geaardheid. Er is nog steeds behoefte aan de goedkeuring van een alomvattende specifieke wet tegen discriminatie. Er bestaat een wettelijk vacuüm voor mensenrechtzaken aangezien de nieuwe instantie voor de mensenrechten en gelijke behandeling nog niet is opgericht. De rechten van de meest kwetsbare groepen en van personen die tot minderheden behoren, moeten voldoende worden beschermd. Geweld op basis van geslacht, discriminatie, haatzaaien, haatmisdrijven en schendingen van de mensenrechten van lesbische, homoseksuele, biseksuele, transseksuele en interseksuele personen blijven een ernstig punt van zorg.

Wat betreft de vrijheid van meningsuiting is er het afgelopen jaar een ernstige achteruitgang vastgesteld. De selectieve en arbitraire toepassing van de wet, meer bepaald van de bepalingen inzake de nationale veiligheid en de strijd tegen terrorisme, hebben een negatieve impact op de vrijheid van meningsuiting. Lopende en nieuwe rechtszaken tegen journalisten, schrijvers of gebruikers van de sociale media, de intrekking van accreditaties, het hoge aantal aanhoudingen van journalisten, alsook de sluiting van talrijke media in de nasleep van de coup poging in juli leiden tot grote bezorgdheid. De vrijheid van vergadering blijft overdreven ingeperkt, bij wet en in de praktijk.

Turkije heeft blijvend zijn steun uitgesproken voor de gesprekken over een oplossing voor de kwestie Cyprus tussen de leiders van beide gemeenschappen, en voor de inspanningen van de speciale adviseur van de Secretaris-Generaal van de VN. Het blijft van cruciaal belang dat Turkije zich in concrete bewoordingen verbindt en bijdraagt tot een dergelijke omvattende regeling. Turkije heeft echter nog steeds niet voldaan aan de verplichting om het Aanvullend Protocol bij de associatie-overeenkomst volledig en op niet-discriminerende wijze toe te passen en de belemmeringen voor het vrije verkeer van goederen, waaronder beperkingen op rechtstreekse vervoersverbindingen met Cyprus, nog niet volledig weggewerkt. Er werd geen vooruitgang geboekt met de normalisering van de bilaterale betrekkingen met de Republiek Cyprus. De conclusies inzake Turkije van de Raad (Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen) van 11 december 2006, en aangenomen door de Europese Raad in december

2006, blijven van kracht. Daarin wordt vastgesteld dat de onderhandelingen over acht hoofdstukken² niet zullen worden geopend in verband met de restricties van Turkije ten aanzien van de Republiek Cyprus, en dat geen enkel hoofdstuk voorlopig zal worden gesloten tot de Commissie bevestigt dat Turkije het Aanvullend Protocol bij de associatie-overeenkomst volledig heeft toegepast.

Turkije moet zich ondubbelzinnig inzetten voor betrekkingen van goed nabuurschap, de internationale overeenkomsten, en voor de vreedzame regeling van geschillen in overeenstemming met het Handvest van de Verenigde Naties en, indien nodig, met een beroep op het Internationaal Gerechtshof. In deze context heeft de EU nogmaals haar ernstige bezorgdheid geuit en Turkije aangemaand iedere bedreiging of actie tegen een lidstaat te vermijden, net als iedere bron van spanningen of acties die de betrekkingen van goede nabuurschap en de vreedzame oplossingen van geschillen zouden kunnen schaden.

Wat betreft de **economische criteria**, is de Turkse economie goed gevorderd en kan zij worden beschouwd als een functionerende markteconomie. De grote buitenlandse schuld maakt de Turkse economie echter kwetsbaar voor financiële onzekerheid, schommelingen in het vertrouwen van mondiale investeerders en politieke risico's. De centrale bank verlaagde de rentevoeten hoewel de inflatie een eind boven de officiële drempel bleef. Het bedrijfsklimaat bleef verder verslechteren ten gevolge van gerichte acties tegen kritisch ingestelde media, ondernemers en politieke opposanten, door actieve inschakeling van de belastingautoriteiten, de eenheid financiële delicten en het gerecht. De uitvoering van structurele hervormingen om de markt voor goederen, diensten en arbeid beter te doen functioneren, is tot stilstand gekomen. Er was over het algemeen een achteruitgang.

Turkije is goed voorbereid om de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de EU het hoofd te kunnen bieden. Er is enige vooruitgang geboekt op een aantal gebieden, meer bepaald door een verdere liberalisering van de energiesector. Wat de kwaliteit van het onderwijs betreft, blijven er ernstige problemen bestaan. Er zijn ook problemen met de toegang tot het onderwijs voor meisjes. De reële appreciatie van het Turkse pond heeft het prijsconcurrentievermogen van de economie verminderd.

Met betrekking tot **het vermogen te voldoen aan de verplichtingen van het lidmaatschap** is Turkije zijn wetgeving blijven afstemmen op de EU-regelgeving. Met als gelukkige uitzondering de werkzaamheden in verband met de visumliberalisering, bleven de inspanningen echter op een laag pitje. Turkije heeft goede vooruitgang geboekt op het gebied van vennootschapsrecht, trans-Europese netwerken en wetenschap en onderzoek, het heeft ook een goede mate van voorbereiding op het gebied van vrij verkeer van goederen, intellectuele-eigendoms wetgeving, financiële diensten, ondernemings- en industrieel beleid, consumenten- en gezondheidsbescherming, de douane-unie, externe betrekkingen en financiële controle. Turkije is slechts matig voorbereid inzake overheidsopdrachten, aangezien de aanpassing van de wetgeving nog belangrijke lacunes vertoont. Turkije is ook matig voorbereid op het gebied van statistiek en vervoersbeleid waar nog aanzienlijke inspanningen over de hele lijn noodzakelijk zijn. Turkije heeft slecht enige voorbereiding geboekt wat betreft milieu en de klimaatverandering waar ambitieuzere en beter gecoördineerde beleidsmaatregelen moeten worden getroffen en uitgevoerd. Op alle gebieden moet meer aandacht worden gegeven aan de handhaving van de wetgeving en op talrijke gebieden moet nog aanzienlijke vooruitgang worden geboekt om de wetgeving aan de EU-normen aan te passen.

---

²Vrij verkeer van goederen, recht van vestiging en vrijheid van dienstverlening, financiële diensten, landbouw en plattelandsontwikkeling, visserij, vervoersbeleid, douane-unie, externe betrekkingen.

Montenegro

Wat de **politieke criteria** betreft, leidde een politieke overeenkomst over het houden van vrije en eerlijke verkiezingen in mei tot een regering die het vertrouwen van de kiezers geniet. Ondanks de blijvende polarisering van het politieke klimaat is hieruit gebleken dat compromissen mogelijk zijn tussen de regering en delen van de oppositie. De parlamentsverkiezingen van oktober 2016 werden onder een aanzienlijk gewijzigd wettelijk kader doorgevoerd. Ondanks vertragingen door technische problemen en de moeilijke verhouding tussen de verantwoordelijke instellingen verliepen de voorbereidingen van de verkiezingen over het algemeen op een meer participatieve en transparante wijze. De verkiezingen werden gehouden in een klimaat van concurrentie tussen de partijen en met algemeen respect voor de fundamentele vrijheden. De bevoegde nationale autoriteiten zullen naar verwachting snel en transparant onderzoek doen naar de vermeende procedurefouten, de arrestaties en de tijdelijke sluiting van twee mobiele communicatieplatforms. Er is geen politiek gevolg gegeven aan het vermoede misbruik van overheidsgeld voor partijpolitieke doeleinden ("affaire van de audio-opnamen").

Montenegro is redelijk voorbereid op het gebied van de hervorming van het openbare bestuur. Er is enige vooruitgang geboekt, met name met de goedkeuring van de hervormingsstrategie voor het openbare bestuur 2016-2020, het hervormingsprogramma voor het beheer van de overheidsfinanciën, de inwerkingtreding van de nieuwe wet op de lonen en de vereenvoudiging van de administratieve procedures. Voor de effectieve depolitisering van de openbare dienst en de dimensionering van het openbare bestuur is echter een sterke politieke wil noodzakelijk.

Wat betreft het rechtsstelsel is de mate van voorbereiding redelijk. Tijdens de rapportageperiode heeft Montenegro op dit gebied enige vooruitgang geboekt. De capaciteit van de raad voor justitie en rechtsvervolging is verbeterd. Het nieuwe wettelijke kader voor meer onafhankelijkheid, verantwoordingsplicht en professionalisme van het gerecht, alsook de gedragscode, werden echter nog niet volledig ten uitvoer gelegd. Er dienen verder maatregelen te worden genomen om het aantal hangende zaken en de totale lengte van de procedures te verminderen.

Montenegro heeft enige mate van voorbereiding bereikt op het vlak van de strijd tegen corruptie. Corruptie komt nog steeds op vele gebieden voor en blijft een groot probleem. Het anticorruptie-agentschap ging in 2016 met zijn werkzaamheden van start. Het proces van de opbouw van de instellingen is nagenoeg voltooid. Alle instellingen moeten zich actiever inzetten om hun mandaat te vervullen. Ondanks een aantal verdere stappen blijft de staat van dienst inzake zowel succesvolle onderzoeken en veroordelingen, met name in ophefmakende corruptiezaken, als inzake de preventie van corruptie, beperkt. Montenegro moet zijn capaciteit voor financiële onderzoeken opvoeren en een staat van dienst creëren voor de inbeslagname en verbeurdverklaring van criminele tegoeden.

Montenegro heeft enige mate van voorbereiding bereikt op het vlak van de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Er is enige vooruitgang geboekt, met name voor een versterking van het wettelijke, regelgevende en institutionele kader. De inspanningen moeten worden voortgezet om tot een staat van dienst te komen op het gebied van georganiseerde misdaad, meer bepaald mensenhandel en witwassen, waar de resultaten beperkt zijn. Het aantal blootgelegde verdachte banktransacties blijft laag.

Montenegro heeft een aantal wetgevingshervormingen doorgevoerd om verder op één lijn te komen met de EU-normen en de internationale mensenrechtennormen, en te verzekeren dat

adequate mechanismen in werking zijn om kwetsbare groepen tegen discriminatie te beschermen. De uitvoering van de wetgeving blijft zwak. De wijzigingen van het algemene wettelijke kader met het oog op een coherent strafbeleid tegen schendingen van de mensenrechten werden nog niet goedgekeurd. De institutionele capaciteit moet verder worden vergroot. De Roma-minderheid blijft de meest kwetsbare en meest gediscrimineerde minderheid op verschillende levensterreinen.

Montenegro heeft enige mate van voorbereiding bereikt op het gebied van de vrijheid van meningsuiting, maar het afgelopen jaar werd geen verdere vooruitgang geboekt. Het aantal zaken van smaad blijft hoog, hetgeen wijst op een zwakke zelfregulering en op problemen met het begrip van de rol van de media. Montenegro moet de jurisprudentie van het Europees Hof voor de rechten van de mens volledig toepassen. De vestiging van een commercieel mediabedrijf werd beschadigd en een aantal journalisten werd fysiek en verbaal aangevallen en bedreigd tijdens antiregeringsprotesten in oktober 2015. Er is geen vooruitgang geboekt met de oplossing van gevallen van aanvallen op journalisten. De transparantie en de non-discriminatie bij overheidsadvertenties in de media moeten worden verzekerd. De herziene gedragscode voor journalisten moet effectief en uniform worden toegepast in alle media.

Montenegro heeft verder een constructieve rol gespeeld in de regionale samenwerking. Het heeft zijn goedkeuring gehecht aan de grensakkoorden met Bosnië en Herzegovina en Kosovo*.

Met betrekking tot de **economische criteria** is Montenegro redelijk voorbereid inzake de totstandkoming van een goed werkende markteconomie. Er was enige vooruitgang met het betere functioneren van de financiële en de arbeidsmarkt, alsook met de verbetering van het bedrijfsklimaat. Investerings in infrastructuur en toerisme bieden steun aan de economische activiteit. De snel stijgende overheidsschuld en de hoge begrotingstekorten, tezamen met de hoge externe onevenwichten en de hoge werkloosheid leiden tot bezorgdheid. Het gecombineerde effect van grootschalige openbare investeringen in infrastructuur en diverse nieuwe dure programma's voor sociale uitgaven stelt de houdbaarheid van de begroting onder druk. Er zijn onmiddellijk corrigerende maatregelen noodzakelijk, waartoe de beleidsadviezen van de economische hervormingsprogramma's oproepen. Andere problemen die moeten worden aangepakt, zijn onder meer de hoge externe onevenwichten en de lage arbeidsmarktparticipatie, alsook de nog steeds lage kredietgroei en de hoge probleemkredieten van banken.

Montenegro is redelijk voorbereid om het hoofd te bieden aan de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie. Er werd enige vooruitgang geboekt met de verbetering van de kwaliteit van de infrastructuur, de energiemarkt en de digitalisering van de economie. De steun voor kleine en middelgrote ondernemingen is bescheiden maar neemt gestadig toe. Toch zijn nog belangrijke inspanningen noodzakelijk om het menselijke kapitaal en een concurrerende, op uitvoer georiënteerde industrie te ontwikkelen.

Wat betreft **het vermogen te voldoen aan de verplichtingen van het lidmaatschap**, zijn belangrijke inspanningen gedaan in verband met de aanpassing van de wetgeving en de voorbereiding van de uitvoering van de EU-normen, en is Montenegro redelijk voorbereid voor ettelijke hoofdstukken, zoals het vrije verkeer van goederen, overheidsopdrachten, statistiek, alsook justitie, vrijheid en veiligheid. Montenegro heeft de aanpassing aan alle EU-standpunten en de verklaringen inzake het gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid

---

* Deze benaming laat de standpunten over de status van Kosovo onverlet en is in overeenstemming met Resolutie 1244 (1999) van de VN-Veiligheidsraad en het advies van het Internationaal Gerechtshof over de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo.

voortgezet. Montenegro verkeert in een vroeg stadium van de voorbereiding inzake visserij en budgettaire en financiële bepalingen en is in zekere mate voorbereid op het gebied van milieu en klimaatverandering. Er is goede vooruitgang geboekt op het gebied van het vrije verkeer van goederen, landbouw en plattelandsontwikkeling, voedselveiligheid, veterinair en fytosanitair beleid, energie, milieu en klimaatverandering, douane-unie, externe betrekkingen en financiële controle. In de toekomst moet Montenegro zich vooral richten op concurrentiebeleid en economisch en monetair beleid. De versterking van de bestuurlijke capaciteit voor een verzekerde aanpassing aan de EU-normen blijft voor Montenegro een grote uitdaging.

Servië

Wat betreft de **politieke criteria**, hebben de vervroegde nationale verkiezingen, die in april tegelijk met de provinciale en de lokale verkiezingen werden gehouden, in een rustige sfeer plaatsgehad. De aanbevelingen van de internationale waarnemers moeten worden omgezet, ook die met betrekking tot de transparantie van de campagnefinanciering en het registreringsproces. Het nieuwe regeringsprogramma heeft de toetreding van Servië tot de EU als prioritaire doelstelling opgenomen. De betrokkenheid van het parlement en de belanghebbenden, met inbegrip van de maatschappelijke organisaties, bij het toetredingsproces werd verder uitgebreid. Toch moeten het inclusieve karakter, de transparantie en de kwaliteit van de wetgeving en een doeltreffend toezicht op de uitvoerende macht verder worden versterkt, en het gebruik van urgentieprocedures verminderd. Er is een hervorming van de grondwet nodig voor de aanpassing aan de EU-normen op sommige gebieden. Er is ruimte voor betere samenwerking tussen de uitvoerende macht en de onafhankelijke regelgevende instanties.

Servië is redelijk voorbereid op het gebied van de hervorming van het openbare bestuur. Er is goede vooruitgang geboekt met de goedkeuring van het hervormingsprogramma voor het beheer van de overheidsfinanciën, de strategieën inzake e-bestuur en inzake de hervorming van de regelgeving en beleidsvorming, en nieuwe wetgeving inzake bestuurlijke procedures, openbare lonen en lokale en provinciale ambtenaren. Servië moet zijn hervormingsdoelstellingen uitvoeren, het openbare bestuur professionaliseren en depolitiseren en de procedures voor aanwerving en ontslag transparanter maken, met name voor hogere bestuursfuncties.

Wat het gerechtelijke systeem betreft, is er enige mate van voorbereiding. Er werden enkele stappen gezet om een aanwervingssysteem op basis van merite te creëren en de jurisprudentie te harmoniseren. Er zijn verdere stappen nodig om politieke beïnvloeding tegen te gaan. De kwaliteit en de doeltreffendheid van het gerecht en de toegang tot justitie worden nog steeds gehinderd door een ongelijke verdeling van de werklust, een belastende achterstand in het behandelen van dossiers, en het ontbreken van gratis rechtsbijstand.

Servië is enigszins voorbereid op het vlak van het voorkomen en bestrijden van corruptie. Corruptie komt nog steeds op vele gebieden voor en blijft een groot probleem. De inspanningen op het vlak van corruptiebestrijding hebben nog geen significante resultaten opgeleverd. De institutionele structuur is momenteel nog geen geloofwaardig afschrikmiddel tegen corruptiepraktijken. Op het vlak van doeltreffende onderzoeken, vervolgingen en veroordelingen in corruptiezaken, ook op hoog niveau, moeten tastbare resultaten worden geboekt.

Servië is enigszins voorbereid op het vlak van de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Er is enige vooruitgang geboekt met de goedkeuring van de nieuwe politiewet, de reorganisatie van

het ministerie van Binnenlandse Zaken, en de goedkeuring van de eerste dreigingsevaluatie van de zware en georganiseerde criminaliteit (SOCTA) met gebruikmaking van Europol-methodologie. In de strijd tegen de georganiseerde misdaad moeten nog geloofwaardige resultaten worden geboekt.

Het wettelijke en institutionele kader voor de naleving van de grondrechten is voorhanden. De uitvoering moet in het hele land consequent worden toegepast, inclusief met betrekking tot de bescherming van minderheden. Er is geen vooruitgang geboekt om de volledige uitoefening van de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting te verbeteren; op dit vlak is er in Servië sprake van enige mate van voorbereiding. Servië was het eerste uitbreidingsland dat de EU-index van gendergelijkheid invoerde. Er zijn verder volgehouden inspanningen nodig om de situatie van personen die tot de meest gediscrimineerde groepen behoren, te verbeteren, zoals Roma, lesbische, homoseksuele, biseksuele, transseksuele en interseksuele personen, gehandicapten, personen die lijden aan hiv/aids en andere sociaal kwetsbare groepen.

Servië heeft constructief deelgenomen aan regionale initiatieven en heeft gestreefd naar betere bilaterale betrekkingen in een geest van verzoening, goede nabuurschapsbetrekkingen, en het creëren van een klimaat dat kan leiden tot de oplossing van open bilaterale kwesties en erfenissen uit het verleden. De ondertekening in juni van een gezamenlijke verklaring met Kroatië voor de oplossing van een aantal bilaterale kwesties was een positieve ontwikkeling. Een dergelijke aanpak is van belang voor verzoening, vrede en samenwerking in de regio, en moet consistent worden voortgezet.

Wat betreft de **normalisering van de betrekkingen met Kosovo**, bleef Servië zich verbinden tot de uitvoering van de akkoorden die zijn bereikt in de door de EU gefaciliteerde dialoog. De vooruitgang bleef beperkt, hetgeen ook te wijten is aan het verkiezingsproces in Servië en de binnenlandse situatie in Kosovo. In augustus 2016 kwam er echter weer vaart in het proces met de start van de werkzaamheden aan de brug van Mitrovica en de vrijheid van verkeer. Voortdurende inspanningen zijn noodzakelijk om de met Kosovo reeds bereikte overeenkomsten ten uitvoer te leggen. De gezette stappen zouden een positief en concreet effect moeten hebben op het leven van alledag van de burgers van zowel Servië als Kosovo.

Met betrekking tot de **economische criteria** is Servië redelijk voorbereid op weg naar een goed werkende markteconomie. Er werd goede vooruitgang geboekt om een aantal zwakke punten in het beleid te corrigeren, met name wat betreft het begrotingstekort en de herstructurering van overheidsbedrijven. De economische hervormingen hebben duidelijke resultaten opgeleverd in termen van groeivooruitzichten en de reductie van binnenlandse en externe onevenwichten. Gezien de nog steeds hoge overheidsschuld moet de budgettaire consolidatie worden volgehouden. De herstructurering van grote overheidsbedrijven moet nog worden voltooid. De kredietactiviteit herstelt zich maar het hoge niveau van oninbare leningen blijft een probleem. De werkloosheid is nog steeds erg hoog, met name onder jongeren. Een verdere uitbreiding van de particuliere sector wordt gehinderd door zwakheden in de rechtsstaat.

Servië is redelijk voorbereid om de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie het hoofd te bieden. De openbare en particuliere investeringen zijn toegenomen, hoewel het niveau van de investeringsactiviteit onder de behoeften van de economie blijft. De kwaliteit, gelijkheid en relevantie van het onderwijs en de opleiding stemmen niet overeen met de maatschappelijke behoeften. Er was **enige vooruitgang** in verband met de steun aan de kleine en middelgrote ondernemingen en het ondernemerschap, maar deze ondernemingen staan voor een aantal problemen, zoals het onvoorspelbare bedrijfsklimaat, een hoog niveau van parafiscale lasten, en moeilijke en dure toegang tot financiering.

Met betrekking tot het **vermogen te voldoen aan de verplichtingen van het lidmaatschap** is Servië zijn wetgeving in grote mate blijven afstemmen op de Europese wet- en regelgeving. Om het tempo van de hervormingen te handhaven zullen adequate financiële en menselijke hulpbronnen en degelijke strategische kaders van cruciaal belang zijn. Servië is goed voorbereid op gebieden als vennootschapsrecht, intellectuele eigendom, wetenschap en onderzoek, onderwijs en cultuur en douane. Servië moet verder verbeteringen aanbrengen aan de planning van investeringen en de prioritering van strategisch belangrijke en mature infrastructuurprojecten, via zijn ene projectcyclus en het nationale investeringscomité, met name voor energie en vervoer. Op het gebied van overheidsopdrachten, statistiek, monetair beleid of financiële controle is de mate van voorbereiding van Servië redelijk. Servië moet in de aanloop naar de toetreding zijn buitenlands en veiligheidsbeleid geleidelijk aanpassen aan het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid van de Europese Unie. Servië moet de problemen van niet-naleving van het stabilisatie- en associatieproces, meer bepaald inzake vrijwaringsmaatregelen ten aanzien van bepaalde landbouwproducten, controle op overheidssteun, en fiscale discriminatie, prioritair aanpakken.

Servië werd verder getroffen door de migratiecrisis. Hiermee werd een aanzienlijke druk op het asiel- en migratiesysteem gecreëerd. Servië is blijven samenwerken met de buurlanden en de lidstaten, heeft een doeltreffende doorlichting van vluchtelingen en migranten verzekerd, en aanzienlijke inspanningen gedaan om hun onderdak en humanitaire hulp te bieden, met EU-steun en steun van anderen. Het is van belang dat Servië zich blijft engageren. Servië moet ook zijn inspanningen handhaven om het aantal ongegronde asielaanvragen terug te brengen die door zijn onderdanen in EU-lidstaten worden ingediend.

Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië

Betreffende de **politieke criteria** werd het land geconfronteerd met de voortzetting van de zeer ernstige politieke crisis sinds 2001. De democratie en de rechtsstaat stonden voortdurend onder druk, meer bepaald door de gijzeling van de staat die de werking van de democratische instellingen en sleutel terreinen van de maatschappij negatief beïnvloedt. Het land heeft te lijden onder een verdeelde politieke cultuur en een gebrek aan capaciteit om compromissen te sluiten. Op 20 juli en 31 augustus 2016 kwamen de leiders van de vier belangrijkste politieke partijen tot een overeenkomst over de uitvoering van het akkoord van Pržino, stelden zij de datum van 11 december 2016 vast als termijn voor vervroegde parlementsverkiezingen en betuigden zij hun steun aan de werkzaamheden van de bijzondere aanklager. Zij herhaalden ook hun engagement om de "dringende prioriteiten voor hervorming" uit te voeren.

De situatie tussen de diverse volksgroepen bleef fragiel. De herziening van de kaderovereenkomst van Ohrid, waarmee het conflict van 2001 werd beëindigd en het kader voor de betrekkingen tussen de volksgroepen werd vastgesteld, moet nog steeds worden voltooid op een transparante en inclusieve manier.

De maatschappelijke organisaties speelden een constructieve rol voor de ondersteuning van het democratische proces en voor de verzekering van meer waarborgen en controles. Tegelijk blijven deze organisaties hun bezorgdheid uitdrukken over het verslechterende klimaat waarin zij moeten werken en de beperkte bereidheid van de regering tot dialoog, alsook over publieke aanvallen door politici en de regeringsgezinde media.

Het land is redelijk voorbereid op het gebied van de hervorming van het openbare bestuur. Het afgelopen jaar is enige, maar beperkte vooruitgang geboekt op dit vlak. De uitvoering van het nieuwe wettelijke kader inzake het beheer van menselijke hulpbronnen is van start gegaan. Er is echter onvoldoende vooruitgang met de uitvoering van de eerdere aanbevelingen van de

Commissie. Tijdelijke contracten werden niet opgeschort, maar verder omgevormd tot permanente contracten zonder open competitie. Ondoeltreffende verantwoordingskanalen, het gebruik van de openbare sector als politiek instrument, beschuldigingen van drukuitoefening op ambtenaren en de vermoede politisering van het openbare bestuur in een verkiezingsjaar blijven een reden tot bezorgdheid. Een omvattende strategie voor de hervorming van het openbare bestuur voor 2017-2022 verkeert met vertraging in een voorbereidend stadium. Daarnaast heeft het gebrek aan politiek engagement om de noodzakelijke hervormingen in het beheer van de overheidsfinanciën te realiseren, geleid tot een aanzienlijke vermindering van de financiële steun van de EU in 2016.

Wat het gerechtelijke systeem betreft, is het land enigszins voorbereid. Sinds 2014 is de situatie echter aan het achteruitgaan en de verwezenlijkingen van het hervormingsproces van de afgelopen tien jaar worden ondermijnd door herhaalde politieke inmenging in de rechtsgang. De autoriteiten hebben geen blijk gegeven van de noodzakelijke politieke wil om de onderliggende problemen doeltreffend aan te pakken zoals zij werden vastgesteld in de "dringende prioriteiten voor hervorming". De tegenwerking waarmee de pas benoemde speciale aanklager wordt geconfronteerd, heeft gewezen op de noodzaak om het gebrek aan onafhankelijkheid van het gerecht degelijk aan te pakken en een selectieve rechtsgang te voorkomen.

Op het vlak van de strijd tegen corruptie is Montenegro enigszins voorbereid. Corruptie komt nog steeds op vele gebieden voor en blijft een groot probleem. Het wettelijke en institutionele kader werd ontwikkeld. De structurele tekortkomingen van de openbare commissie ter voorkoming van corruptie en de politieke inmenging in haar werkzaamheden hebben de impact van de voorbije inspanningen geminimaliseerd. Er is nog steeds behoefte om een overtuigende staat van dienst uit te bouwen, speciaal in gevallen van corruptie op hoog niveau. Op het vlak van de strijd tegen de georganiseerde misdaad is het land enigszins voorbereid. Het wettelijke kader stemt over het algemeen overeen met de Europese normen en er werden strategieën opgesteld. Toch moet de capaciteit van rechtshandhaving voor het onderzoek naar financiële misdrijven en de inbeslagneming van tegoeden nog verder worden ontwikkeld.

Wat de bescherming van de mensenrechten betreft, is het wettelijke en institutionele kader over het algemeen op één lijn met de Europese normen. Er zijn in de praktijk meer inspanningen nodig voor de eerbiediging van de mensenrechten van kwetsbare groepen, met inbegrip van vluchtelingen en migranten. Er is een voortdurend gebrek aan politieke wil en passende middelen om de relevante toezichts- en regelgevingsorganen in staat te stellen hun taken onafhankelijk en doeltreffend te vervullen. De meest gemarginaliseerde bevolkingsgroepen krijgen nog steeds geen volledige bescherming. Op het gebied van de vrijheid van meningsuiting heeft het land enige mate van voorbereiding bereikt. De vrijheid van meningsuiting en de situatie van de media blijven echter zeer problematisch in het huidige politieke klimaat.

Wat regionale samenwerking betreft, onderhoudt het land over het algemeen goede betrekkingen met andere uitbreidingslanden en heeft het actief deelgenomen aan regionale initiatieven. Er zijn stappen gezet om de betrekkingen van goed nabuurschap te verbeteren, onder meer door de recente vooruitgang met de uitvoering van de vertrouwenwekkende maatregelen ten aanzien van Griekenland. Het dispuut over de naam van het land moet dringend worden opgelost.

Wat betreft de **economische criteria** is de voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië goed voorbereid op het vlak van de totstandkoming van een goed werkende markteconomie. Over het algemeen werd er tijdens de rapportageperiode geen vooruitgang geboekt naar een

goed werkende markteconomie. De macro-economische stabiliteit werd gevrijwaard en het macro-economische klimaat werd in 2015 verder versterkt. Dit werd nog ondersteund door belangrijke openbare uitgaven voor infrastructuur en buitenlandse directe investeringen, hoewel er in het eerste kwartaal van 2016 tekenen van zwakke waren. Ondanks een hoge werkloosheid, met name van jongeren, is zij toch teruggelopen in de rapportageperiode. Er blijven echter een paar zwakke punten, zoals het lage concurrentievermogen van de binnenlandse particuliere sector die wordt gehinderd door de zwakke afdwinging van contracten, de grote informele economie en de moeilijke toegang tot financiering. Het beheer van de overheidsfinanciën is niet verbeterd en de openbare schuld is verder gestegen.

De economie is redelijk voorbereid om de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie het hoofd te bieden. Er is enige vooruitgang geboekt om innovatie en buitenlandse investeringen te stimuleren en de digitalisering kent een snelle vooruitgang. De economie is echter weinig gediversifieerd en de productie-industrie produceert hoofdzakelijk producten met lage toegevoegde waarde. De economie had verder te lijden onder tekortkomingen van de onderwijsprogramma's, lage innovatiecijfers en aanzienlijke investeringsbehoeften, ook in de openbare infrastructuur, waardoor het concurrentievermogen daalt.

Met betrekking tot het **vermogen te voldoen aan de verplichtingen van het lidmaatschap** is het land op de meeste terreinen redelijk voorbereid, onder meer op concurrentiegebied, vervoer en energie. Over de gehele linie zijn verdere inspanningen noodzakelijk, in het bijzonder op die enkele terreinen waar het land zich in het beginstadium van de voorbereidingen op het lidmaatschap bevindt, zoals het vrije verkeer van werknemers. Er moet ook meer aandacht worden besteed aan de bestuurlijke capaciteit en een doeltreffende tenuitvoerlegging.

Het land werd verder getroffen door de migratiecrisis. Hiermee werd een aanzienlijke druk op het asiel- en migratiesysteem gecreëerd. Het land is blijven samenwerken met de buurlanden en de lidstaten en heeft inspanningen gedaan om vluchtelingen onderdak en humanitaire hulp te bieden, met EU-steun en steun van anderen. Het land moet zijn inspanningen aanhouden om een doeltreffende doorlichting van vluchtelingen en migranten te verzekeren en aan relevante beschermingsbehoeften te voldoen. Het land moet ook zijn inspanningen handhaven om het aantal ongegronde asielaanvragen terug te brengen die door zijn onderdanen in EU-lidstaten worden ingediend.

Albanië

Wat de **politieke criteria** betreft, heeft het parlement van Albanië de eerdere polarisering overwonnen en unaniem grondwetswijzigingen goedgekeurd die de basis vormen voor een grootschalige en grondige justitiële hervorming en voor de uitsluiting van criminelen van een openbaar ambt. In het licht van de volgende algemene verkiezingen in 2017 wordt verwacht dat Albanië tijdig wijzigingen aan de kieswet en bijhorende hervormingen zal goedkeuren. Hiermee moeten met name het gebrek aan onpartijdigheid en professionalisme van de verkiezingsadministratie worden aangepakt. Met de goedkeuring van de wet tot oprichting van de nationale raad voor het maatschappelijk middenveld werd het kader geschetst voor meer gestructureerde raadplegingen van maatschappelijke organisaties.

Albanië is redelijk voorbereid op het gebied van de hervorming van het openbare bestuur. De tenuitvoerlegging van een transparantere aanwervingsprocedure voor ambtenaren, van de hervorming van het openbaar bestuur en van de hervormingsstrategieën voor het beheer van overheidsfinanciën, is voortgezet. Verdere vooruitgang is essentieel om de verwezenlijkingen

te consolideren en te komen tot een doeltreffender, gedepolitiseerd en geprofessionaliseerd openbaar bestuur.

Wat het gerechtelijke systeem betreft, is Albanië enigszins voorbereid. Grondwetswijzigingen inzake de organisatie en de werking van het justitiële stelsel werden goedgekeurd. Dit effent de weg voor een uitgebreide en grondige hervorming van justitie. Met de werkzaamheden inzake daarmee verband houdende uitvoeringsbepalingen werd ook vooruitgang gemaakt. Een wet over de herbeoordeling (doorlichting) van rechters, openbaar aanklagers en juridische adviseurs werd goedgekeurd, net als een aantal wetten in verband met de institutionele reorganisatie van de justitiële structuren. Daarbovenop zijn er een veertigtal wetgevingsteksten die zich in verschillende voorbereidingsstadia bevinden. Voor de goedkeuring en tenuitvoerlegging van die wetgeving is verdere voortgang nodig. De rechtsgang blijft traag en inefficiënt; corruptie komt nog steeds veel voor.

Albanië heeft enige mate van voorbereiding op het vlak van de strijd tegen corruptie. Een wet inzake de bescherming van klokkenluiders werd goedgekeurd. Aanklagers en politie kregen meer toegang tot nationale elektronische openbare registers, zodat zij gevoelige informatie kunnen uitwisselen en hun onderzoeken efficiënter kunnen voeren. Verdere vooruitgang is nodig om een degelijke staat van dienst op te bouwen inzake onderzoeken, vervolgingen en veroordelingen. Er zijn meer inspanningen nodig om corruptie op hoog niveau aan te pakken. Pro-actieve onderzoeken, systematische risico-analysen en inter-institutionele samenwerking moeten worden verbeterd. Corruptie komt nog steeds op vele gebieden voor en blijft een groot probleem.

Albanië heeft enigszins voorbereidingen getroffen op het vlak van de strijd tegen de georganiseerde misdaad. Enige vooruitgang werd geboekt, in het bijzonder inzake het ontdekken en vernietigen van cannabisplantages. De politie werd gemoderniseerd en de internationale politietsamenwerking werd opgevoerd, met name met Europol. De samenwerking tussen politie en aanklager moet nog worden versterkt zodat criminele netwerken efficiënter kunnen worden ontmanteld. Het aantal definitieve veroordelingen in zaken van georganiseerde misdaad blijft laag, met slechts een minieme stijging de laatste jaren. Financiële onderzoeken naar georganiseerde criminele groepen worden niet systematisch en doeltreffend gevoerd. De staat van dienst in verband met de bevoering en inbeslagname van illegaal verkregen activa blijft beperkt.

Het rechtskader voor de bescherming van de mensenrechten is grotendeels in overeenstemming met de Europese normen. Albanië heeft de belangrijkste internationale mensenrechtenverdragen geratificeerd. De handhaving van de mechanismen voor de bescherming van de mensenrechten, moet nog worden verbeterd. Wat de vrijheid van meningsuiting betreft, heeft Albanië enige mate van voorbereiding/is Albanië redelijk voorbereid. Het klimaat is gunstig voor de vrijheid van meningsuiting, maar een betere toepassing van de wetgeving is noodzakelijk. De onafhankelijkheid van de regelgevende autoriteit en de openbare omroep moet verder worden versterkt en de transparantie van overheidsadvertenties in de media moet nog worden verbeterd. Albanië heeft maatregelen getroffen om de restitutie van of compensatie voor tijdens het communistische tijdperk in beslag genomen eigendommen aan te pakken. Intussen is een nieuwe wet betreffende een nationaal compensatiemechanisme van kracht. Ook met de eigendomsregistratie moet vooruitgang worden geboekt. De leefomstandigheden van Roma en Egyptenaren³ moeten worden verbeterd. Aanvullende inspanningen zijn nodig om een staat van dienst op te bouwen

---

³ Al deze groepen vallen in het EU-kader voor nationale strategieën voor integratie van de Roma onder de bredere term "Roma".

in antidiscriminatiezaken. De institutionele mechanismen voor de bescherming van kinderen en het aanpakken van gendergerelateerd geweld blijven zwak. De wetgeving inzake jeugdrecht moet worden afgestemd op de internationale normen.

Albanië bleef constructief en proactief deelnemen aan regionale samenwerking en onderhoudt betrekkingen van goed nabuurschap overeenkomstig de verbintenissen in het kader van de stabilisatie- en associatieovereenkomst.

Met betrekking tot de **economische criteria** is Albanië redelijk voorbereid inzake de totstandkoming van een goed werkende markteconomie. Enige vooruitgang werd geboekt met het verbeteren van de begrotingsbalans, de bestrijding van de informele economie en de hervorming van de elektriciteitssector. De economische groei versnelde en de toestand van de arbeidsmarkt verbeterde, maar de werkloosheid is nog steeds hoog. De overheidsschuld is hoog en is nog niet beginnen dalen, terwijl de onvolledige uitvoering van de overheidsuitgaven voor investeringen blijft aanhouden. De financiële sector is stabiel. De bankensector draagt echter nog steeds de last van oninbare leningen en het krediet groeit traag. Regelgeving die relevant is voor ondernemingen is omslachtig en tekortkomingen in de rechtsstaat blijven investeringen hinderen. Verwacht wordt dat de lopende justitiële hervorming materiële gevolgen zal hebben voor de bedrijfswereld.

Albanië is enigszins voorbereid om de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de EU het hoofd te kunnen bieden. Enige vooruitgang werd geboekt met de verbetering van het hoger en beroepsonderwijs. De kwaliteit van het onderwijs moet echter op alle niveaus worden opgekrikt om mensen de vaardigheden en kennis te geven die voldoen aan de behoeften van de arbeidsmarkt. Er worden inspanningen geleverd om infrastructuurinvesteringen prioriteit te geven, maar tekorten in de vervoer-, energie- en digitale infrastructuur belemmeren nog steeds het concurrentievermogen en de handel. De internationale handel blijft beneden de mogelijkheden steken en is geconcentreerd in sectoren zodat de economie kwetsbaarder wordt. De capaciteit voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie blijft beperkt.

Albanië heeft zijn wetgeving verder aangepast aan de vereisten van de EU op een aantal gebieden, en daarmee zijn **capaciteit om de verplichtingen van het lidmaatschap op zich te nemen**, verder vergroot. Op talrijke terreinen is er in Albanië sprake van een redelijke mate van voorbereiding, zoals op het gebied van de financiële controle, of is het land enigszins voorbereid, zoals op het vlak van overheidsopdrachten en statistiek. Albanië moet zijn inspanningen inzake de voorbereidingen voor de goedkeuring en uitvoering van het EU-acquis voortzetten. Het moet blijven werken aan de ontwikkeling van transport- en energienetwerken, ook met het oog op een betere connectiviteit in de regio. De bestuurlijke capaciteit en het professionalisme van de organen die zijn belast met de uitvoering van het EU-acquis, moeten worden versterkt en de onafhankelijkheid van de regulerende instanties moet worden gevrijwaard. Meer transparantie en verantwoordingsplicht, met name inzake een doeltreffende, efficiënte en transparante regeling voor overheidsopdrachten en het beheer van de overheidsfinanciën, blijven essentieel. Albanië heeft de aanpassing aan alle EU-standpunten en de verklaringen inzake het gemeenschappelijke veiligheids- en defensiebeleid voortgezet.

Het aantal ongegronde asiolverzoeken dat door Albanese burgers wordt ingediend bij EU-lidstaten en met de Schengenruimte geassocieerde landen, blijft hoog. Albanië moet onmiddellijk en daadkrachtig actie ondernemen, ook inzake het kader van het monitoringmechanisme na visumliberalisering, om dit fenomeen doeltreffend aan te pakken.

Bosnië en Herzegovina

Wat de **politieke criteria** betreft, werd de kieswetgeving verbeterd, werd een aantal aanbevelingen van de OVSE-ODIHR gevolgd en werden lokale verkiezingen georganiseerd op grote schaal en op ordelijke wijze, op incidenten in een aantal gemeenten na, die moeten worden onderzocht. Ondanks inspanningen om de kwestie-Mostar op te lossen, konden daar dit jaar geen verkiezingen worden gehouden. De parlementaire vergadering van Bosnië en Herzegovina en de parlementen van de entiteiten hebben vooruitgang geboekt met de goedkeuring van de resterende prioriteiten voor hervormingen, met name die uit de hervormingsagenda. De samenwerking tussen de parlementen op het niveau van de overheid, de entiteit en het district Brčko is verbeterd. Hun rol en capaciteiten in het EU-integratieproces moeten nog worden verbeterd. De samenwerking tussen de ministerraad van Bosnië en Herzegovina en de regeringen van de entiteiten verliep efficiënt met betrekking tot de hervormingsagenda, waarvan de uitvoering moet worden voortgezet. In augustus keurde de ministerraad het coördinatiemechanisme voor EU-aangelegenheden goed. Een strategisch programma voor de aanpassing van het wettelijke kader van het land aan het EU-acquis moet nog worden goedgekeurd.

De grondwet van Bosnië en Herzegovina blijft in strijd met het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, zoals vastgesteld in de zaak *Sejdić-Finci*. De besluiten van het Constitutioneel Hof moeten nog worden uitgevoerd in het hele land.

Er is enige vooruitgang geboekt met het opstellen van institutionele mechanismen voor samenwerking tussen regeringen en maatschappelijke organisaties, maar een strategisch kader voor samenwerking met het maatschappelijk middenveld moet nog worden ontwikkeld.

Bosnië en Herzegovina bevindt zich in een vroeg stadium van de hervorming van het openbaar bestuur. Er is sprake van achteruitgang inzake de veranderingen aan het wettelijk kader van de entiteit van de federatie voor ambtenaren, met inbegrip van het risico op politisering. Een geharmoniseerde aanpak van beleidsontwikkeling en -coördinatie tussen verschillende takken van de administratie ontbreekt nog grotendeels. De goedkeuring van een nieuw strategisch kader voor het openbaar bestuur en een strategie voor beheer van overheidsfinanciën, zijn nodig.

Wat het gerechtelijke systeem betreft, is er enige mate van voorbereiding. Op het gebied van verantwoordingsplicht en integriteit is enige vooruitgang geboekt. Het actieplan voor de uitvoering van de hervormingsstrategie voor justitie 2014-2018 moet nog worden goedgekeurd. Politiek gemotiveerde dreigementen tegen de rechterlijke macht door bepaalde politici bleven bestaan. De gerechtelijke onafhankelijkheid moet worden versterkt.

Bosnië en Herzegovina heeft enige mate van voorbereiding bereikt op het vlak van de strijd tegen corruptie. Enige vooruitgang werd geboekt met de goedkeuring van actieplannen op verschillende bestuursniveaus, maar hun fragmentarisch karakter maakt de uitvoering ervan minder doeltreffend. Corruptie komt nog steeds op vele gebieden voor en blijft een groot probleem. De politieke toezegging om corruptie te bestrijden, heeft in de praktijk nog onvoldoende concrete resultaten opgeleverd.

Op het vlak van de strijd tegen de organiseerde misdaad is Bosnië en Herzegovina enigszins voorbereid. Met name inzake samenwerking tussen agentschappen werd enige vooruitgang geboekt. De financiële onderzoeken moeten echter worden geïntensiveerd. Bestrijding van georganiseerde misdaad is essentieel om te voorkomen dat criminelen het politieke, juridische en economische stelsel infiltreren. Bosnië en Herzegovina moet nog steeds voldoen aan internationale standaarden inzake de bestrijding van witwaspraktijken en de financiering van terrorisme. Bosnië en Herzegovina is ernstig getroffen door het fenomeen van buitenlandse

terroristische strijders en radicalisering. Bosnië en Herzegovina heeft al belangrijke maatregelen getroffen op dit vlak, die nog moeten worden aangevuld om de buitenlandse terroristische strijders die naar conflictgebieden als Irak en Syrië reizen, te identificeren, hun vertrek te verhinderen en te verstoren.

Er is nog meer werk nodig op het vlak van mensenrechten en minderheden. Enige vooruitgang werd geboekt met de goedkeuring van wijzigingen aan de antidiscriminatiewet. De strategische wetgevings-, institutionele en beleidskaders voor het observeren van mensenrechten moeten nog aanzienlijk worden verbeterd. Wat betreft de vrijheid van meningsuiting heeft het land reeds enige voorbereidingen getroffen. Er werd op dit vlak echter geen vooruitgang geboekt. Gevallen van politieke druk op en intimidatie van journalisten moeten op gepaste wijze worden opgevolgd. De financiële stabiliteit van de openbare omroepen moet nog steeds worden aangepakt, net als het gebrek aan transparantie inzake wie de eigenaars van mediaorganisaties zijn.

Met betrekking tot regionale samenwerking bleef het land actief deelnemen aan regionale initiatieven. In januari nam Bosnië en Herzegovina het voorzitterschap over van het Midden-Europees Initiatief.

Wat de **economische criteria** betreft, verkeert Bosnië en Herzegovina nog steeds in een vroeg stadium wat betreft de ontwikkeling van een functionerende markteconomie. Enige vooruitgang werd geboekt met de modernisering van de arbeidswetgeving, de verbetering van het bedrijfsklimaat en de aanpak van zwaktes in de financiële sector in het kader van de overeengekomen hervormingsagenda. De overheidssector is echter inefficiënt en de ontwikkeling van de particuliere sector verloopt traag. Sterke en voortdurende politieke steun voor de vlotte tenuitvoerlegging van de broodnodige structurele hervormingen, volgens de overeengekomen hervormingsagenda, zal cruciaal zijn.

Bosnië en Herzegovina verkeert in een vroeg stadium wat betreft het vermogen om de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie het hoofd te bieden. Er was geen vooruitgang met de verbetering van het concurrentievermogen van het land, maar de tenuitvoerlegging van de hervormingsagenda loopt.

Inzake de aanpassing aan **Europese normen** is er enige mate van voorbereiding op het vlak van openbare aanbestedingen en de interne markt. Op vervoersgebied heeft het land enige mate van voorbereiding; de goedkeuring in juli van een kader voor een transportstrategie op het niveau van de staat is een stap in de richting van de deelname van het land aan de connectiviteitsagenda. Strategieën voor het hele land op het vlak van landbouw, energie en milieu moeten nog worden goedgekeurd. Er zijn ook verder volgehouden inspanningen nodig inzake justitie, vrijheid en veiligheid, concurrentie, industrie en kleine en middelgrote ondernemingen, landbouw, milieu en klimaatbeleid, energie, informatiemaatschappij en de media. De resultaten van de bevolkings- en huizentelling van oktober 2013 werden op 30 juni 2016 gepubliceerd, overeenkomstig internationale normen en aanbevelingen.

Kosovo

Wat de **politieke criteria** betreft, bleef de polarisering tussen de regering en de oppositie duren. De normale parlementaire werking werd in de rapporteringsperiode deels verhinderd, onder meer doordat oppositieleden gewelddadige middelen gebruikten. Alle politieke partijen moeten zich verantwoord opstellen en opnieuw een constructieve dialoog aangaan, met het parlement als forum bij uitstek voor het politieke debat. De recente terugkeer van oppositieleden naar parlementaire activiteiten is een goede stap.

Kosovaarse instellingen voldeden aan de overblijvende verplichtingen inzake de oprichting van bijzondere kamers en een bijzonder openbaar ministerie om beschuldigingen van internationale misdaden die tijdens en in de nasleep van het conflict van 1999 in Kosovo zijn begaan, te onderzoeken. De procedures over de bilaterale overeenkomst met het gastland van de bijzondere kamers (Nederland) werden voltooid. Het mandaat van EULEX werd verlengd tot juni 2018.

De vergadering voltooide de meeste nog lopende benoemingen bij onafhankelijke instellingen en agentschappen. Voor die benoemingen werd echter vaak politieke invloed uitgeoefend. Dat ondermijnt de onafhankelijke werking en het efficiënte beheer van deze organen. Er moeten meer inspanningen worden geleverd om de benoemingen op basis van verdienste te laten plaatsvinden.

Op het gebied van de hervorming van het openbare bestuur is Kosovo enigszins voorbereid. Goede vooruitgang is geboekt met de vooruitgang van een omvangrijke strategie voor het beheer van overheidsfinanciën en de wet op algemene administratieve procedures. Toch blijft de voortdurende politisering van het openbare bestuur een groot punt van zorg. De organisatie van de staatsadministratie is gefragmenteerd en waarborgt geen doeltreffende verantwoording, en de overlapping van verantwoordelijkheden van overheidsorganen moet worden aangepakt. Het parlementaire toezicht op regeringsactiviteiten moet worden verbeterd. De aanbeveling van de toezichhoudende organen moeten worden opgevolgd zodat het bestuur en de verantwoordingsplicht worden verbeterd.

Het rechtsstelsel van Kosovo bevindt zich in een beginstadium. Tijdens de rapporteringsperiode zijn belangrijke positieve stappen gezet inzake de goedkeuring van wijzigingen aan de grondwet en veel secundaire wetgeving die nodig is om de wetgevingspakketten van 2015 inzake justitie uit te voeren. Kosovo heeft de meeste leden van cruciale instellingen benoemd en is zijn afhandelingspercentage voor zaken blijven opkrikken. De rechtsgang blijft echter traag en inefficiënt en justitiële ambtenaren leggen te weinig verantwoording af. Het gerecht staat nog steeds bloot aan ongepaste politieke inmenging en de instellingen van de rechtsstaat blijven hinder ondervinden van het gebrek aan financiële en personele middelen.

Wat betreft de strijd tegen corruptie, verkeert Kosovo in het beginstadium van de voorbereidingen/ heeft Kosovo enige mate van voorbereiding. Kosovo heeft zijn institutionele capaciteit verhoogd voor de bestrijding van corruptie en georganiseerde misdaad dankzij de oprichting van multidisciplinaire onderzoeksteams, het opzetten van een opsporingssysteem voor zaken over corruptie op hoog niveau en georganiseerde misdaad, en het stimuleren van departementen voor ernstige misdaad in rechtbanken van eerste aanleg. Dit heeft geleid tot een hoger aantal zaken op hoog niveau die werden onderzocht en vervolgd. Corruptie komt echter nog steeds op veel gebieden voor en blijft een zeer groot probleem. Een sterkere politieke wil om dit probleem in zijn geheel aan te pakken, is nodig.

Wat betreft de strijd tegen de georganiseerde misdaad, verkeert Kosovo in het beginstadium. Het aantal onderzoeken en definitieve veroordelingen blijft laag. Er blijven hiaten in de

wetgeving en de handhaving moet worden verbeterd, met name voor witwaspraktijken, de inbeslagname en verbeurdverklaring van activa, en financiële onderzoeken. Onoorbare inmengingen in onderzoeken en een gebrek aan strategische politieke toezeggingen hinderen de bestrijding van georganiseerde misdaad. Kosovo blijft zich inspannen om terrorisme te bestrijden, maar ondervindt daar nog steeds problemen bij.

Op het vlak van mensenrechten werd enige vooruitgang geboekt; er werden stappen gezet om het pakket mensenrechtenwetgeving 2015 uit te voeren en er werden verklaringen afgelegd ter ondersteuning van de rechten van lesbische, homoseksuele, biseksuele, transseksuele en interseksuele personen. De tenuitvoerlegging blijft hinder ondervinden van een gebrek aan middelen en politieke wil, met name op lokaal niveau. Er moet meer worden gedaan om de eigendomsrechten daadwerkelijk te waarborgen en de kwesties van terugkeer en herintegratie van ontheemden aan te pakken, cultureel erfgoed te beschermen en gendergerelateerd geweld te bestrijden. De bescherming van gehandicapten en van personen die tot een minderheid behoren, moet aanzienlijk worden verbeterd. Kosovo is enigszins voorbereid op het vlak van vrijheid van meningsuiting. Tijdens de rapporteringsperiode hebben zorgwekkende ontwikkelingen plaatsgevonden, waaronder bedreigingen van journalisten. De vergadering geeft blijkt van een beperkte bereidheid voor een duurzame oplossing voor de openbare omroep, waardoor die kwetsbaar blijft voor politieke druk. Op het vlak van de regulering van wie de eigenaars van mediaorganisaties zijn en transparantie, zijn geen wetgevende ontwikkelingen te melden.

Wat betreft de **normalisering van de betrekkingen met Servië**, heeft Kosovo zich verder geëngageerd voor de tenuitvoerlegging van de overeenkomsten van de door de EU gefaciliteerde dialoog. De vooruitgang was beperkt, mede door de verkiezingen in Servië en de interne toestand in Kosovo. In augustus 2016 kwam er een nieuwe impuls met de start van de werkzaamheden aan de brug van Mitrovica/Mitrovicë en het vrije verkeer. Verdere inspanningen zijn noodzakelijk om de bereikte overeenkomsten ten uitvoer te leggen. De gezette stappen zouden een positief en concreet effect moeten hebben op het leven van alledag van de burgers van zowel Kosovo als Servië.

Met betrekking tot de **economische criteria** verkeert Kosovo in het beginstadium van de voorbereidingen op weg naar een goed werkende markteconomie. Enige vooruitgang werd geboekt, met name met de ondersteuning van exportgerichte bedrijven, betere afdwinging van contracten, met name in de financiële sector, en toegang tot financiering. De budgettaire onhoudbare besluiten in verband met de uitkeringen voor oorlogsveteranen kunnen een negatief effect hebben op de macro-economische stabiliteit van Kosovo en de betrekkingen met internationale financiële instellingen. Het aanhoudende handelsdeficit wijst op een zwakke productiebasis en gebrekkig internationaal concurrentievermogen. De afhankelijkheid van overmakingen en de wijd verbreide informele economie zijn geen stimulans voor de werkgelegenheid en leiden zo tot een nog lagere arbeidsmarktparticipatie, met name bij vrouwen, en tot hoge werkloosheid, met name bij jonge en ongeschoolde arbeiders.

Kosovo verkeert in het beginstadium om het hoofd te bieden aan de concurrentiedruk en de marktkrachten binnen de Unie. Geen vooruitgang werd geboekt op het vlak van de kwaliteit van het onderwijs, nochtans een belangrijke motor voor een betere groei op lange termijn en een beter concurrentievermogen.

Kosovo verkeert in het beginstadium wat betreft de aanpassing aan de **Europese normen**. De aanpassing van de wetgeving op sommige gebieden vorderde, maar de uitvoering blijft zwak. Er is enige vooruitgang te melden wat betreft overheidsopdrachten en mededinging. Op het vlak van douane werd goede vooruitgang geboekt, met name op het vlak van de strijd tegen corruptie, de inning van inkomsten en de verlaging van de administratieve kosten voor export,

maar Kosovo moet de strijd opvoeren tegen de informele economie en belastingontduiking. De energiesector blijft problemen ondervinden: op het vlak van de buitengebruikstelling van de elektriciteitscentrale Kosovo A of de renovatie van Kosovo B is geen vooruitgang geboekt, en inzake hernieuwbare energie is zeer weinig vooruitgang geboekt.

BIJLAGE 2 - BELANGRIJKSTE CIJFERS

STATISTISCHE GEGEVENS (op 5.10.2016)

Bevolking	Noot:	Montenegro		De voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië		Albanië		Servië		Turkije		Bosnië en Herzegovina		Kosovo*		EU-28	
		2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Totaal bevolking (x 1000)	1)	621,5	622,1	2 065,8	2 069,2	2 895,0e	2 892,3e	7 149,2e	7 114,4	76 668	77 696	3 827,3e	3 819,5e	1 804,9e	1 772,1p	506 944p	508 293bp
Aandeel 15-64 jaar in totale bevolking (%)		68,1	67,8	70,8	70,5	68,8e	69,0	67,6	67,1	67,7	67,8	:	:	:	:	65,8p	65,5bp
Ruw cijfer nationale bevolkingsontwikkeling (per 1 000 inwoners)		2,4	1,7	1,9	1,3e	5,2e	3,7e	-4,9	-5,4	12,3	11,8	-1,5p	:	13,2e	12,4be	0,4p	-0,3bp
Levensverwachting bij geboorte, mannen (jaren)		74,1	:	73,5	:	76,4e	:	72,8	:	75,4	:	:	:	:	:	78,1p	:
Levensverwachting bij geboorte, vrouwen (jaren)		78,9	:	77,5	:	80,3e	:	78,0	:	80,9	:	:	:	:	:	83,6p	:

Arbeidsmarkt	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Economische activiteit, personen 20-64 jaar: deel van de bevolking tussen 20 en 64 jaar dat economisch actief is (%),		67,6	68,5	70,8	70,2	68,6e	71,3e	68,0b	68,1	58,9	59,9	59,2	59,2	47,7	42,8	76,8	77,1
Economische activiteit, mannen 20-64 jaar: deel van de mannelijke bevolking tussen 20 en 64 jaar dat economisch actief is (%)		74,5	74,9	84,5	83,8	80,5e	81,8e	76,6b	76,7	82,2	82,7	72,4	71,9	71,4	65,1	83,2	83,4
Economische activiteit, vrouwen 20-64 jaar: deel van de vrouwelijke bevolking tussen 20 en 64 jaar dat economisch actief is (%)		60,7	62,1	56,8	56,2	57,3e	61,1e	59,5b	59,5	35,8	37,3	46,0	46,3	24,2	20,4	70,5	70,8
Arbeidsparticipatie personen 20-64 jaar (% van bevolking), totaal																	
Totaal		55,6	56,7	51,3	51,9	56,6e	59,3e	54,8b	56,0	53,2	53,9	43,2	43,2	31,3	29,1	69,2	70
Mannen		61,4	61,9	61,6	61,5	65,2e	68,1e	62,5b	63,7	75,0	75,3	54,6	53,9	48,4	44,9	75,0	75,8

Vrouwen		49,4	51,5	40,8	42,1	48,5e	50,7e	47,2b	48,3	31,6	32,6	31,9	32,4	14,5	13,2	63,4	64,2
Personen tussen 15-24 jaar die niet werken en geen opleiding volgen, % van bevolking in leeftijdsgroep		17,7	19,1	:	:	30,9e	29,6	20,7	20,1	24,9	24,0	26,1	27,7	:	:	12,5	12,0
Personen tussen 15-29 jaar die niet werken en geen opleiding volgen, % van bevolking in leeftijdsgroep		22,6	23,4	:	:	34,5e	32,8	25,6	24,6	28,5	28,0	31,8	32,8	:	:	15,4	14,8
Werkgelegenheid belangrijkste sectoren																	
Landbouw, bosbouw en visserij (%)	2)	5,7	7,7	18,5	17,9	42,7e	41,3e	19,9b	19,4	21,1	20,6	17,1	17,9	2,6	2,3	4,7	4,5
Industrie (%)	2)	11,1	10,8	23,4	23,4	11,0e	11,6e	20,2b	19,9	20,5	20,0	22,1	22,0	17,7	18,7	17,4	17,3
Bouw (%)	2)	6,5	6,6	7,0	7,1	6,4e	6,9e	4,5b	4,5	7,4	7,2	7,9	7,5	10,9	9,5	6,8	6,8
Diensten (%)	2)	76,7	74,8	51,1	51,6	39,4e	40,2	55,4b	56,1	51,0	52,2	52,7	52,4	67,2	68,3	71,0	71,3
Aantal mensen dat werkzaam is in de publieke sector als % van totale werkgelegenheid, 20-64 jaar (%)	3)	32,8	32,4	:	:	17,5e	16,7e	31,4b	29,7	13,1b	13,5	31,9	31,2	31,4s	32,6	:	:
Aantal mensen dat werkzaam is in de particuliere sector als % van totale werkgelegenheid, 20-64 jaar (%)	3)	48,2	46,8	:	:	82,5e	83,3e	68,6b	70,3	86,9b	86,5	63,1	63,2	68,6s	67,4	:	:
Werkloosheid (% totale beroepsbevolking)																	
Totaal	4)	18,0	17,5	28,0	26,1	17,5e	17,1e	19,2b	17,6	9,9	10,3	27,6	27,9	35,3	32,9	10,2	9,4
Mannen	4)	17,8	17,7	27,7	26,7	19,2e	17,1e	18,3b	16,8	9,1	9,3	25,3	25,9	33,1	31,8	10,1	9,3
Vrouwen	4)	18,2	17,3	28,6	25,1	15,2e	17,1e	20,3b	18,7	11,9	12,6	31,2	30,9	41,6	36,6	10,3	9,5
Jongeren, 15-24 jaar	4)	35,8	37,6	53,1	47,3	39,0e	39,8e	47,4b	43,2	17,8	18,4	62,7	62,3	61,0	57,7	22,2	20,4
Langdurig (>12 maanden)	4)	14,0	13,6	23,4	21,3	11,2e	11,3e	12,8b	11,3	2,0	2,2	23,4	22,8	26,1	23,8	5,0	4,5
Gemiddeld nominaal loon (euro)	5)	479,0	:	:	:	378,8	386,4	523,6	506,4	:	:	424,4	424,4	:	:	:	:

Onderwijs	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Schoolluitval: percentage van de bevolking 18-24 jaar met ten hoogste lager middelbaar onderwijs dat geen verder onderwijs/opleiding volgt (%)		5,1	5,7	12,5	11,3p	26,0e	21,3e	8,5	7,5	38,3	36,7	25,2	26,3	:	:	11,2	11,0
Overheidsuitgaven voor onderwijs tov bbp (%)		:	:	:	:	3,3	:	4,2	:	5,1	:	:	:	4,4	:	:	:
Percentage van de bevolking 20-24 jaar dat geen of lager onderwijs heeft gevolgd, totaal		1,1	6,6	:	13,7	30,9e	24,9e	10,1b	8,6	12,6	11,5	6,5	6,2	20,7	17,9	:	:

Percentage van de bevolking 20-24 jaar dat geen of lager onderwijs heeft gevolgd, mannen		1,2	6,9	:	:	31,0e	27,1e	10,2b	9,3	6,9	7,1	5,8	5,6	18,8	14,9	:	:
Percentage van de bevolking 20-24 jaar dat geen of lager onderwijs heeft gevolgd, vrouwen		1,0	6,3	:	:	30,7e	22,6e	10,0b	7,9	17,9	15,7	7,2	6,9	22,9	21,3	:	:
Percentage van de bevolking 20-24 jaar dat middelbaar onderwijs heeft gevolgd, totaal		86,3	80,6	:	76,1	49,7e	52,4e	82,3b	83,2	70,0	69,9	85,6	86,3	68,2	67,3	:	:
Percentage van de bevolking 20-24 jaar dat middelbaar onderwijs heeft gevolgd, mannen		87,8	85,3	:	:	55,9e	57,9e	84,8b	84,5	76,7	76,9	89,6	88,6	71,8	72,4	:	:
Percentage van de bevolking 20-24 jaar dat middelbaar onderwijs heeft gevolgd, vrouwen		84,7	75,7	:	:	43,5e	46,8e	79,7b	81,7	63,8	63,3	81,2	83,5	64,0	61,5	:	:
Percentage van de bevolking 30-34 jaar dat hoger onderwijs heeft gevolgd, totaal		28,3	31,0	24,9	28,6	16,7e	22,1e	27,0b	28,9	21,5	23,5	18,9	17,2	14,8	17,2	37,8	38,6
Percentage van de bevolking 30-34 jaar dat hoger onderwijs heeft gevolgd, mannen		25,3	32,9	21,4	23,1	14,0e	19,6e	21,5b	24,2	23,4	25,0	15,2	13,4	16,6	19,5	33,4	33,9
Percentage van de bevolking 30-34 jaar dat hoger onderwijs heeft gevolgd, vrouwen		31,3	32,2	28,7	34,5	19,2e	24,7e	32,8b	33,7	19,6	22,1	23,2	21,3	13,0	14,7	42,2	43,3

Nationale rekeningen	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Bruto binnenlands product																	
In lopende prijzen (miljard euro)	6)	3,5	3,6	8,6	9,1p	10,0p	10,3p	33,3	33,5	601,5	645,4	14,0	14,6	5,6	:	13 987,3	14 693,0
Per hoofd van de bevolking (euro)	6)	5 600	5 800	4 100	4 400p	3 400	3 600	4 700	4 700	7 800	8 300	3 600	3 800	3 100	:	27 500	28 800
In koopkrachtstandaard (KKS) per hoofd van de bevolking	6)	11 200	11 800	10 100	10 600	8 300	8 600	10 200	10 300	14 600	15 100	8 000	8 300	:	:	27 500	28 700
In KKS per hoofd van de bevolking in vgl met EU-gemiddelde (EU-28 = 100)	6)	41	41	37	37	30	30	37	36	53	53	29	29	:	:	-	-
Reële (volume) verandering tov vorig jaar (%)	6)	1,8	3,4	3,5p	3,7e	1,8p	2,8p	-1,8	0,8	3,0	4,0	1,1	:	1,2	:	1,5	2,2
Bruto toegevoegde waarde belangrijkste sectoren																	
Landbouw, bosbouw en visserij (%)	6)	10,0	9,8	11,7	11,4p	22,9p	22,1p	9,3	8,2	8,0	8,5	7,1	:	14,3	:	1,6	1,5

Industrie (%)	6)	13,5	12,9	18,3	18,7p	14,7p	14,6p	25,1	25,9	22,0	21,5	21,3	:	19,4	:	19,1	19,2
Bouw (%)	6)	4,2	4,6	8,0	7,9p	10,0p	10,8p	5,1	5,5	5,1	5,0	4,7	:	7,3	:	5,4	5,4
Diensten (%)	6)	72,3	72,7	62,0	62,0p	52,4p	52,5p	60,5	60,4	64,9	65,0	66,9	:	59,0	:	73,9	73,9

Betalingsbalans	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	
Netto buitenlandse directe investeringen (inkomende minus uitgaande) (miljoen euro)	13)	353,9	619,3	197,4	170,7	811,5	818,4	1 236,3	1 803,8	4 121,9	10 641,7	386,1	221,2	123,8	287,3	-	22 872,0	:
Netto buitenlandse directe investeringen (inkomende minus uitgaande) (% van bbp)	13)	10,2	17,1	2,3	1,9p	8,1p	8,0p	3,7	5,4	0,7	1,6	2,8	1,5	2,2	:	-0,2	:	
Netto buitenlandse directe investeringen (inkomende minus uitgaande) in vgl met EU-28 (miljoen euro)	14)	102,5	403,0	10,8	-169,2	:	:	1 073,9	1 480,4	1 509,5	4 809,2	:	:	82,4	101,3	-	-	-
Netto buitenlandse directe investeringen (inkomende minus uitgaande) in vgl met EU-28 (% bbp)	14)	3,0	11,1	0,1	-1,9	:	:	3,2	4,4	0,3	0,7	:	:	1,5	:	-	-	-
Overmakingen (% van bbp)	15)	1,3	:	2,2p	2,1e	:	:	7,8	8,7	0,1	0,1	8,5	8,3	:	:	0,1	:	

Externe handel in goederen	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Internationale handel in goederen																	
Aandeel uitvoer naar EU-28 in totale uitvoer (%)		35,8	35,7	76,5	77,2	77,4	75,5	65,7	67,0	43,5	44,5	72,1	71,6	30,2	32,6	-	-
Aandeel invoer uit EU-28 in totale invoer (%)		45,8	41,3	63,4	62,1	61,1	61,8	57,1	57,3	36,7	38,0	58,9	60,8	42,6	42,2	-	-
Handelsbalans (miljoen euro)		-1 451	-1 524	-1 758	-1 726	-2 114	-2 154	-2 950	-2 985	-63 685	-56 977	-3 844	-3 510	-2 214	-2 309	11 139	64 169
Internationale handel in goederen en diensten tov bbp																	
Invoer (% bbp)	6)	60,0	61,1	64,9	65,0p	47,2p	:	54,2	56,4	32,1	30,8	:	:	50,6	:	40,4	40,5
Uitvoer (% bbp)	6)	40,1	42,5	47,7	48,8p	28,2p	:	43,4	46,7	27,9	28,0	:	:	19,6	:	43,1	43,8

Overheidsfinanciën	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Overheidsfinanciën in verhouding tot bbp																	
** Overheidsoverschot (+) / - tekort (-) (%)	7)	-3,1	7,7	-4,2	-3,5	-5,2	-4,0	-6,7	-3,8	0,4	1,7	-2,0	0,7	:	:	-3,0	-2,4

** Overheidsschuld (%)	7) 8)	56,7	63,3	38,2	38,0	71,8	72,5	72,4	76,4	34,5	31,3	41,6	41,9	10,5	12,8	86,8	85,2
------------------------	-------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Financiële indicatoren	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Jaarlijkse verandering consumentenprijzen (%)		-0,7	1,5	-0,3	-0,3	0,7	2,0	2,9	1,9	8,9	7,7	-0,9	-1,0	0,4	-0,5	0,5	0,0
Totale buitenlandse schuld tov bbp (%)	9)	:	:	70,3p	69,9p	69,6	73,9	77,1	80,1	55,0	56,4	:	:	32,3	:	:	:
Rente op leningen (1 jaar), per jaar (%)	10)	9,22	8,53	3,75	3,75	7,66	7,77	10,50	6,50	11,68	10,79	6,32	5,74	10,70	:	:	:
Depositorente (1 jaar), per jaar (%)	11)	1,86	1,23	0,50	0,25	1,92	1,35	5,50	2,50	7,75	7,27	0,09	0,09	1,07	:	:	:
Waarde van reserves (inclusief goud) (miljoen euro)	12)	545	674	2 436	2 262	2 192	2 880	9 907	10 378	95 824	99 620	4 001	4 400	746	861	:	:
Internationale reserves (uitgedrukt in maanden invoer)	12)	3,2	3,7	5,3	4,6	5,6	7,6	6,6	6,6	5,9	6,0	6,1	6,8	3,2	:	:	:

Bedrijfsleven	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Index industriële productie (2010 = 100)		81,8	88,3	112,5	118,0	139,2	142,4	98,8	107,1	120,5	124,3	103,9	107,1	:	:	101,7	103,9

Infrastructuur	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Dichtheid spoorwegnetwerk (aantal operationele lijnen per duizend km²)		18,1	18,1	27,2	27,2	12,0	13,2s	49,3	48,6s	12,9	12,9	20,1	20,1	30,6	30,6	:	:
Aantal kilometer autosnelweg		0	0	259	259	:	:	607	693	2 155	2 159	128	128	80	80	:	:

Energie	Noot:	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Netto invoer van energie tov bbp	16)	5,4	4,2	8,5	6,4	1,3	0,7	5,3	4,7	1,8	1,4	6,8	5,3	6,9	:	2,4	1,7

: = niet beschikbaar
b = onderbreking van serie
e = schatting
p = voorlopig
s = schatting van Eurostat
- = niet van toepassing

* = Deze benaming laat de standpunten over de status van Kosovo onverlet, en is in overeenstemming met Resolutie 1244 van de VN-Veilighedsraad en het advies van het Internationaal Gerechtshof over de onafhankelijkheidsverklaring van Kosovo.

** = De cijfers met betrekking tot het overheidstekort en de overheidsschuld van de uitbreidingslanden worden vermeld "zoals deze zijn", zonder enige garantie wat betreft de kwaliteit of de conformiteit met ESER-regels.

Voetnoten:

- 1) Bosnië en Herzegovina: bevolking halverwege het jaar.
- 2) Albanië: de percentages tellen niet op tot 100% vanwege gevallen waarin mensen geen bepaalde activiteit hebben of hun activiteit niet kan worden geclassificeerd.
- 3) Bosnië en Herzegovina: de percentages tellen niet op tot 100% omdat andere vormen van eigendom buiten beschouwing zijn gelaten. Montenegro: exclusief ngo's.
- 4) Turkije: onder werkloosheid worden mensen opgenomen die de afgelopen vier weken actief naar werk hebben gezocht.
- 5) Servië, 2014: lonen en salarissen die zijn betaald aan werknemers van ondernemingen met of zonder rechtspersoonlijkheid. Bosnië en Herzegovina: nettosalaris.
- 6) Turkije en Bosnië en Herzegovina: op basis van ESER 1995.
- 7) EU-28: op basis van ESER 2010.
- 8) Waarde bbp verkregen uit uitgavenkader op middellange termijn 2016-2018 (april 2015).
- 9) Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië op basis van handmatige zesde editie van de betalingsbalans.
- 10) Albanië: gewogen gemiddelde rentepercentage dat gedurende die maand wordt toegepast op nieuwe leningen met looptijd van twaalf maanden. Bosnië en Herzegovina: kortetermijnkredietrente voor niet-financiële ondernemingen in nationale valuta (gewogen gemiddelde). Montenegro: gewogen gemiddelde effectieve rente, uitstaande bedragen, per jaar. Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië aan het eind van het jaar (31 december). Kosovo: inclusief door bank aangerekende uitkeringskosten.
- 11) Albanië: depositorente vertegenwoordigt gewogen gemiddelde van rente gedurende die maand voor nieuwe deposito's met looptijd van twaalf maanden. Bosnië en Herzegovina: termijndeposito's voor huishoudens in nationale valuta (gewogen gemiddelde). Montenegro: gewogen gemiddelde effectieve rente, uitstaande bedragen, per jaar. Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië aan het eind van het jaar (31 december). Turkije: kortlopende depositofaciliteit. Kosovo: inclusief door bank aangerekende uitkeringskosten.
- 12) Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië aan het eind van het jaar (31 december).
- 13) De voormalige Joegoslavische republiek Macedonië, Albanië, Servië, Bosnië en Herzegovina, Kosovo en EU-28: op basis van handmatige zesde editie van de betalingsbalans.
- 14) De voormalige Joegoslavische republiek Macedonië, Servië en Kosovo: op basis van handmatige zesde editie van de betalingsbalans.
- 15) De voormalige Joegoslavische republiek Macedonië, Servië, Bosnië en Herzegovina en EU-28: op basis van handmatige zesde editie van de betalingsbalans.
- 16) Montenegro, de voormalige Joegoslavische republiek Macedonië, Albanië, Turkije en Kosovo: berekeningen van Eurostat.

